

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет природоохоронний
Кафедра економіки природокористування

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: Особливості регіонального розвитку туристичної галузі

Виконав студент 4 року навчання
спеціальності 101 «Екологія»
Рибак Максим Олегович

Керівник к.геогр.н, доц.
Бунякова Юлія Ярославна

Рецензент к.геогр.н, доц.
Бургаз Олексій Анатолійович

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет природоохоронний

Кафедра економіки природокористування

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 101 «Екологія»

(спеціалізація)

Освітня програма «Організація еколого-туристичної діяльності»

(спеціалізація)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки
природокористування

 Губанова О.Р.
1-2 березня 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

студенту Рибаку Максиму Олеговічу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Особливості регіонального розвитку туристичної галузі

керівник роботи к.геогр.н., доц. Бунякова Юлія Ярославна

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, звання)

затверджені наказом ОДЕКУ від "14" вересня 2022 року № 175-С

2. Строк подання студентом роботи 03.06.2022 року

3. Вихідні дані до роботи матеріали наукових та періодичних видань, статті фахових збірників наукових робіт, літературні та наукові джерела по тематиці дослідження, нормативно-правова база, регіональні та державні програми розвитку туристичної галузі

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. Характеристика факторів розвитку туристичної галузі 2. Концепція
дестинацій 3. Аналіз розвитку туристичної галузі Одеського
регіону

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

1. Модель системи туризму за Н.Лейпером 2. Модель туристичної системи
за Р.Проссером 3. Карта Одеської області 4. Міжгалузевий рекреаційний
комплекс 5. Територіальна організація рекреаційного господарства

6. Приміська рекреаційна зона Одеської області 7. Карта Одеської області на
мапі України 8. SWOT-аналіз туристичної галузі в Одеському регіоні

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завданням визнач	завданням суб'єктом
	пемас		

7. Дата видачі завдання 2 березня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Терми виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапів	
			р. %	за 4-х баловою шкалою
1.	Аналіз наукової літератури з досліджуваної теми, написання вступу	02.03.22-07.03.22	92	5 (відмінно)
2.	Написання першого розділу	08.03.22-14.03.22	90	5 (відмінно)
3.	Написання другого розділу	15.03.22-20.03.22	91	5 (відмінно)
4.	Узагальнення результатів до першого і другого розділу	12.05.22-15.05.22	95	5 (відмінно)
5.	<i>Рубрика атестація</i>	16.05.22-20.05.22	92	5 (відмінно)
6.	Написання третього розділу	21.05.22-28.05.22	95	5 (відмінно)
7.	Узагальнення отриманих результатів Оформлення електронної версії роботи Перевірка на наявність плагіату	29.06.22-03.06.22	95	5 (відмінно)
8.	Перевірка роботи науковим керівником, надання відгуку, складення протоколу та висновку керівника, підпис авторського договору	04.06.22-10.06.22	92	5 (відмінно)
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		93	5 (відмінно)

Студент Рубан М.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи Булганова Ю.Я.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

на кваліфікаційну роботу бакалавра за темою:
«Особливості регіонального розвитку туристичної галузі»

Актуальність теми дослідження. Туризм розвивається як система, яка надає усі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями різних країн і народів світу і дає прибуток в скарбницю держави. Розвиток туристичної галузі є складним динамічним процесом, орієнтованим на максимальну взаємодію із зовнішнім середовищем та постійну мінливість внутрішнього. Тому важливо визначити, які саме фактори їх обумовлюють та впливають на збалансованість та ефективність використання туристичного потенціалу регіону.

Метою дослідження є вивчення факторів розвитку туристичної галузі, дослідження теоретичних засад концепції дестинацій і аналіз розвитку туристичної галузі Одеського регіону. *Об'єктом дослідження* є туристична галузь в регіональному вимірі. *Предметом дослідження* є фактори, що впливають на туристичну привабливість регіону. *Методи дослідження:* аналіз та узагальнення. *Результати дослідження.* Країна або регіон можуть володіти багатими і унікальними природними ресурсами та історико-культурною спадщиною. Вирішальним елементом регіональної туристичної системи і суб'єктом управління регіонального розвитку є туристична дестинація. Показано, що важливим засобом підвищення привабливості території є створення туристичного кластера як прогресивної форми територіально-виробничого об'єднання. Проведено аналіз розвитку туристичної галузі Одеського регіону.

Структура та обсяг роботи складає три розділи, сім підрозділів, 77 сторінок, 7 рисунків, 1 таблицю, 21 літературне джерело.

Ключові слова: туристична галузь, рекреаційно-туристична сфера, природно-ресурсний потенціал, туризм, дестинація, регіональний розвиток.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	5
ВСТУП.....	6
1 ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	8
1.1 Чинники розвитку туризму.....	8
1.2 Визначення факторів, що впливають на туристичну привабливість регіону.....	11
2 КОНЦЕПЦІЯ ДЕСТИНАЦІЙ.....	31
2.1 Основні теоретичні витoki концепції деcтинацій.....	31
2.2 Загальні риси, типи та фази розвитку туристичної деcтинації.....	34
2.3 Рекреаційні деcтинації Одеського регіону.....	41
3. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ.....	54
3.1 Туристичний потенціал регіону.....	54
3.2. Перспективи регіонального розвитку туристичної галузі в Одеській області.....	61
ВИСНОВКИ.....	74
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

- ВТО – всесвітня туристична організація
РТД – рекреаційно-туристична діяльність
РТК – рекреаційно-туристичний комплекс
РТП – рекреаційно-туристичний потенціал
ТРК – туристично-рекреаційний кластер
ЄС – Європейський союз
РТР – рекреаційно-туристичні ресурси
РРП – рекреаційно-ресурсний потенціал
ТРС – територіально-рекреаційна система
ТО – територіальна організація
ПЗФ – природно-заповідний фонд

ВСТУП

Вибір та актуальність теми кваліфікаційної роботи бакалавра обумовлені тим, що туристична галузь постає однією з найважливіших сфер сучасної економіки, яка позитивно впливає на розвиток всіх галузей господарства, пов'язаних з виробництвом туристичних послуг, виступаючи каталізатором їх розвитку. Крім того, туристична діяльність спрямована на задоволення потреб туристів в ознайомленні з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями різних країн та їх народів. Принципово важливим також виступає дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів, які роблять територію привабливою для туристів.

Розвиток туристичної галузі є складним динамічним процесом, орієнтованим на максимальну взаємодію із зовнішнім середовищем та постійну мінливість внутрішнього. Тому важливо визначити, які саме фактори їх обумовлюють та впливають на збалансованість та ефективність використання туристичного потенціалу регіону. Слід також враховувати, що ці внутрішній і зовнішній фактори впливу в туризмі мають специфічні прояви.

Метою роботи є вивчення факторів розвитку туристичної галузі, дослідження теоретичних засад концепції дестинацій і аналіз розвитку туристичної галузі Одеського регіону.

Постановка мети дослідження визначила вирішення ряд завдань, яких потрібно було досягти у роботі, а саме:

- визначити чинники розвитку туризму, що впливають на туристичну привабливість регіону;
- дослідити основні теоретичні витoki концепції дестинацій;
- встановити загальні риси, типи та фази розвитку туристичної дестинації;

- розглянути рекреаційні дестинації Одеського регіону;
- дослідити туристичний потенціал та перспективи регіонального розвитку туристичної галузі Одеської області.

Об'єктом дослідження є туристична галузь в регіональному вимірі. Предметом дослідження є фактори, що впливають на туристичну привабливість регіону. Методи дослідження: аналіз та узагальнення. В якості інструмента дослідження було використано SWOT-аналіз.

В кваліфікаційній роботі бакалавра було використано дані наукового дослідження, яке було проведено в рамках студентської наукової роботи, поданої на конкурс студентських наукових робіт ОДЕКУ.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи бакалавра складає три розділи, сім підрозділів, 80 сторінок, 7 рисунків, 1 таблицю та перелік посилань, що містить 21 літературне джерело.

1 ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

1.1 Чинники розвитку туризму

На початку третього тисячоліття туризм перетворився на могутнє соціально-економічне і політичне явище, що значно впливає на світовий устрій і політику не тільки за кордоном, а і в Україні. Туризм розвивається як система, яка надає усі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями різних країн і народів світу і дає прибуток в скарбницю держави. Туристична індустрія безпосередньо взаємодіє з більшістю інших галузей економіки, а також культурою, мистецтвом, і стимулює їх розвиток.

Чинники розвитку туризму – це найбільш істотні обставини і умови, що діють на розвиток туризму в конкретному соціально-економічному середовищі.

Фактори, що впливають на розвиток туризму, поділяються на два види:

1) зовнішні або екзогенні, які впливають на туризм через зміни, що відбуваються в житті суспільства, і мають неоднакову значимість для різних елементів системи туризму. До числа найважливіших зовнішніх факторів, що впливають на розвиток туризму, відносяться: природно-географічні; культурно-історичні; економічні; соціальні; демографічні; політико-правові; технологічні; екологічні.

2) внутрішні або ендогенні. Вони виступають ключовими явищами і тенденціями, які проявляються безпосередньо в сфері туризму. До них в першу чергу відносяться матеріально-технічні фактори, пов'язані з розвитком засобів розміщення, транспорту, підприємств харчування, побутового обслуговування, рекреаційної сфери, роздрібною торгівлі і т.д.

Крім того, необхідно виділити наступні фактори, безпосередньо пов'язані з попитом і пропозицією туристичних послуг:

- зростання інформованості споживачів і зміна їх переваг, що тягне за собою перехід від стандартизованого масового туризму до диференційованого з більш гнучкими і різноманітними формами обслуговування;

- зростання ролі координації діяльності в сфері туризму і процесів монополізації (партнерські відносини великих фірм із середнім і малим бізнесом, створення туристських спілок на основі вертикальної інтеграції; концентрація і глобалізація туристського бізнесу і т.д.);

- забезпечення сфери туризму кадрами (збільшення чисельності працівників, підвищення значення їх професійної підготовки, поліпшення організації праці і т.д.);

- сприяння розвитку приватного туристичного бізнесу (створення умов, при яких забезпечується ефективна реалізація туристських послуг на основі професійного маркетингу, що, в свою чергу, викликає необхідність підвищення кваліфікації персоналу);

- підвищення значущості засобів масової інформації в рекламі і просуванні туристських послуг [1–3].

Особливе місце серед факторів, що впливають на розвиток туризму, займає сезонність, яка виступає як найважливіша специфічна проблема.

Сезонність – це властивість туристських потоків концентруватися в певних місцях протягом невеликого періоду часу.

З економічної точки зору вона являє собою повторювані коливання попиту з чергуються піками і спадами. У країнах Північної півкулі з помірним кліматом основними «високими» сезонами є літній (липень - серпень) і зимовий (січень-березень). Крім того, виділяються міжсезоння (квітень-червень, вересень) і «мертвий сезон» (жовтень-грудень), при яких туристські потоки загасають і попит знижується до мінімуму.

До статичних чинників розвитку туризму відносяться природно-географічні і історико-культурні. Вони визначаються наявністю відповідних туристичних ресурсів. Статичними вони називаються тому, що процес їх спонтанної зміни (як правило – руйнування) йде порівняно повільно. Вважається також, що статичні чинники розвитку туризму грають виключно позитивну роль. Стосовно історико-культурних чинників з цим твердженням можна погодитися. Проте цього не можна сказати по відношенню до природно-географічних чинників, які в останні десятиліття відмічені колосальними по своїх наслідках природними катастрофами.

До динамічних чинників розвитку туризму відносяться ті, які визначаються соціально-економічними туристичними ресурсами. Динамічні чинники розвитку туризму ділять на економічні, соціальні, демографічні, політико-правові, технологічні, екологічні, культурні.

Всі динамічні чинники є похідними від діяльності людини. Це відрізняє їх від природно-географічних чинників.

Друга відмінність полягає в тому, що ці чинники можуть мінятися не тільки в часі, але і в просторі. Причому, ці зміни відбуваються значно швидше, іноді революційним шляхом, на відміну від повільної (еволюційної) зміни природно-географічних і історико-культурних чинників.

Динамічні чинники підрозділяються на позитивні і негативні. Причому останні серед інших динамічних чинників мають значно більшу питому вагу, чим такі серед природно-географічних і історико-культурних чинників. Динамічні чинники, як правило, діють у великих просторово-часових масштабах і видозмінюються, як вже говорилося, в часі і просторі.

До негативних (стримуючих) чинників розвитку туризму відносяться, крім інакшості, тероризм, політична нестабільність і війни, економічні кризи, екологічні катастрофи, посилювання туристичних формальностей, сезонні коливання попиту на туристичний продукт, пандемії.

Серед позитивних чинників розвитку туризму, перш за все,

відзначають екстенсивні та інтенсивні. Під першими маються на увазі кількісні чинники розвитку туризму – зростання числа туроператорів і працівників, зайнятих у сфері туристичної індустрії; збільшення обсягів матеріальних ресурсів, що залучаються до розвитку сфери туризму; зростання числа об'єктів розміщення і харчування, збільшення обсягів транспортних засобів і відповідних маршрутів. Тоді як інтенсивні чинники розвитку туризму означають зростання, головним чином, його якісних показників [3].

1.2 Визначення факторів, що впливають на туристичну привабливість територій

Туристична індустрія, як і будь-яка інша галузь економіки, спрямована на максимально можливе задоволення потреб людини. Для цього в процесі оцінки туристичної привабливості території слід враховувати запити, мотиви, смаки і ступінь задоволення потреб потенційних туристів. Територія вважається туристично привабливою, якщо вона користується популярністю у туристів, і ця місцевість перетворюється на туристичний центр.

Розрізняють туристичний центр і центр туризму. Центр туризму – це місто, місцевість або об'єкт, де на базі туристичних ресурсів створений комплекс туристичного обслуговування. Туристичний центр – це місцевість, яка приваблює туристів завдяки наявності в її межах специфічних туристичних ресурсів, зручностями транспортно-географічного положення та доступною для туриста інформації про неї [4].

Згідно із визначенням Всесвітньої туристичної організації, туристичним регіоном є територія, що володіє великою мережею спеціальних споруд і послуг, які необхідні для організації відпочинку або оздоровлення.

Селективний вибір туристичних ознак лежить в основі виникнення різних підходів до визначення поняття туристичного регіону, які поділяють на 4 групи:

1. Туристичний регіон визначається певною туристичною ознакою (наприклад, наявністю унікальних природних або історико-культурних пам'яток, рекреаційного потенціалу тощо).

2. Лише той регіон може вважатися туристичним, в якому обов'язково виробляється туристичний продукт.

3. Для того, щоб називатися туристичний регіоном, територія повинна відповідати певним вимогам: вона повинна мати об'єкти туристського інтересу (пам'ятники історії і культури, музеї, природні атракціони та ін.); в її межах повинна існувати можливість надання необхідних для задоволення потреб туристів послуг такої якості, на яке розраховує клієнт (транспортне обслуговування, умови для проживання, організація дозвілля з відповідним рівнем обслуговування).

4. Регіон слід вважати туристичним, в тому випадку, якщо використання і реалізація туристичних ресурсів здійснюється у відповідному обсязі, а набір пропонованих туристичних послуг є більш широким, ніж мінімально необхідний, з урахуванням специфіки конкретного туристичного регіону.

Туристичний центр повинен мати сучасну розвинену матеріально-технічну базу туризму, туристичну інфраструктуру для того, щоб досягти високого рівня туристичної привабливості та отримати максимальний соціально-економічний ефект. Країна або регіон можуть володіти багатими і унікальними природними ресурсами та історико-культурною спадщиною, але без розвиненої матеріально-технічної бази та інфраструктури туризму, що відповідають міжнародним стандартам, не слід очікувати, що туристична індустрія в межах певної території буде отримувати достатньо високі прибутки.

Туристично приваблива територія – це місцевість, що має потенціал туристичних ресурсів, сучасну розвинену матеріально-технічну базу туризму, доступну і достатню для туриста інформацію про цю місцевість, які б відповідали потребам туристів і забезпечувала досягнення максимального соціально-економічного ефекту від розвитку в її рамках туристичної індустрії.

Успішна діяльність будь-якої компанії на ринку у величезній мірі залежить від привабливості товарів або послуг, які вона пропонує. Так само, як і в будь-якій іншій галузі економіки, в туризмі для забезпечення ефективної діяльності та залучення уваги потенційних споживачів, в першу чергу, в повній мірі необхідно поєднувати основні фактори виробництва: землю, капітал і трудові ресурси. Специфіка туристичної галузі обумовлена використанням туристичних ресурсів, наявність яких визначає профіль освоєння певної території.

Згідно із законом України «Про туризм» [5], туристичні ресурси – це сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста.

До туристичних ресурсів належать:

- природні ресурси, а саме: клімат, водні ресурси, мінеральні джерела та лікувальні грязі, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, національні парки і заповідники, мальовничі пейзажі, унікальні природні об'єкти тощо;

- історико-культурні ресурси, які включають в себе: історичні, археологічні, етнографічні об'єкти та установи культури; історичні, археологічні, архітектурні пам'ятники, твори монументального мистецтва; етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва та ремесл; музеї, виставки, театри тощо;

- соціально-економічні умови і ресурси;

- економіко-географічне положення, транспортна доступність території, рівень її економічного розвитку, сучасна і перспективна територіальна організація господарства, рівень забезпечення обслуговування населення, трудові ресурси, розвиток транспортної мережі тощо.

Природні ресурси є найважливішим фактором виробництва туристичного продукту. Природні ресурси – це компоненти природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил можуть бути використані в якості засобу виробництва (земля, водні шляхи) і предметів споживання (мінеральна сировина, лісові запаси, флора і фауна), а також як об'єкти для рекреації (гори, ліси, моря, річки, озера і прибережні зони водойм).

Специфіка розвитку туристичної галузі конкретних країн обумовлена наявними в їх межах природними ресурсами. Мисливські-рибальські угіддя, національні парки, заповідники, заказники, гідропарки, мінеральні води та лікувальні грязі також відносяться до природних ресурсів, які використовуються в туристичній галузі. Туристичні ресурси, на відміну від рекреаційних ресурсів, за допомогою яких можна задовольнити потребу у відпочинку та рекреації, сприяють розширенню кола потреб людини, серед яких виділяються спортивний азарт і паломництво.

Територія регіону виконує дві функції в туризмі як природо-експлуатаційної галузі:

- загального базису для будь-якої діяльності, основою, місцем розташування, територіальної операційної базою;
- головного засобу виробництва, де земля діє як знаряддя виробництва, тобто земля (територія регіонів) – це цінність, особливо від природного багатства.

Територіальна прихильність туризму обумовлена такими особливостями туристичного процесу:

- цілісність, динамічна рівновага попиту і пропозиції;

- циклічність, обумовлена сезонною динамікою і суспільною практикою;
- обмеженість у відповідності з умовами сталого розвитку;
- різноманітність ресурсної бази;
- зональність природно-рекреаційних умов;
- регіональності, яка проявляється в неповторності місцевих умов задоволення туристичного попиту і особливості індустрії туризму.

Туристична територія повинна мати відповідні розміри для запобігання перенаселення туристами і уникати не тільки порушень нормативного рекреаційного навантаження на територію, а й психологічного навантаження на місцеве населення.

Привабливість певної території для туристів визначається наявністю таких чинників, як: красивого ландшафту і природних об'єктів; м'якого клімату і приємних природних умов; незабруднених природних водойм; сприятливої екологічної ситуації.

Розвиток того виду туристичної діяльності, який ґрунтується на природних ресурсах, починається після виявлення, дослідження та оцінки цих туристичних ресурсів.

Певний вид туризму (рекреаційний, лікувальний або розважальний) можна розвивати в залежності від наявних природних ресурсів.

Дослідження придатності рекреаційних ресурсів для їх використання в туризмі включає дані про якість природних умов, територію їх поширення і тривалість використання.

Оцінка клімату полягає у вивченні якості середовища (суми температур, ефективної та радіаційної температури, абсолютної величини максимальних і мінімальних температур повітря, швидкості вітру та ін.) і тривалості годин комфортних кліматичних умов.

Природні ресурси і явища природи, які мають комфортні умови для рекреаційної діяльності, і які можуть використовуватися для організації

відпочинку та оздоровлення є необхідними для організації рекреаційного виду туризму. Це можуть бути: привабливі ландшафти (лісові; гірські; спелеологічні (печери); степові; прилеглі до природних водойм); сприятливий клімат; унікальні природні об'єкти.

Ліси, які мають не тільки естетичну цінність, а й лікувальну, є прикрасою ландшафту. Перебування в лісі знімає стрес, наповнює енергією, дає можливість побути наодинці з первозданною природою подалі від цивілізації, відпочити від міської суєти і поспіху. У лісі можна ознайомитися з місцевою флорою і фауною, а страх, який супроводжує зустріч людини з небезпечними хижаками на свободу, додає пікантність відпочинку і додає гострих відчуттів.

На сьогоднішній день в Україні площа рекреаційних лісів займає 2221,9 тис. га, що становить 3,7% земельного фонду. Рекреаційними лісами найкраще забезпечені наступні області: Харківська – 8,6%; Київська – 8,4%; Львівська – 6,9%; Закарпатська – 6,2%; Івано-Франківська – 5,1%; Луганська – 6,1% і Житомирська – 5,9%. Найбільші площі лісів з цінними в рекреаційному відношенні з лікувально-оздоровчими властивостями розміщені на Закарпатті – 19%. Однак, в межах цих територій кількість і якість обслуговування в засобах розміщення є недостатнім для задоволення потреб туристів [6].

Гірський рельєф виграє в порівнянні з рівниною не тільки через особливість атмосферної естетики, а й завдяки різноманітності туристичних ресурсів. Перебування в горах дозволяє набратися сил, розслабитися, покращує самопочуття і підвищує працездатність. Гірське середовище тренує і загартовує організм, сприяє стійкості психіки, стимулює кровообіг і сприятливо діє на нервову систему. Це пояснюється тим, що на значній висоті менш загальна бактеріальна забрудненість повітря і збільшена іонізація. Перебування в горах на висоті до 4000 м є сприятливим для здоров'я людини.

При дослідженні гірській місцевості для організації відпочинку повинні враховуватися різні фактори. Температура повітря зменшується (в середньому на 0,5°C на 100 м підйому) з підвищенням абсолютної висоти місцевості. Швидкість вітру змінюється з різних сторін гір, а в долинах вона маленька. В схилі, зверненому до моря, кількість опадів різко зростає до висоти 300 м, потім зменшується до висоти 2000 м, потім знову зростає. Сухість повітря збільшується зі зменшенням його температури. На високогір'ї загальні погодні умови можуть різко погіршуватися. Лісовий масив регулює тепловий режим, сприяє рівномірним опадам і закріплює землі.

У поєднанні з горами або лісом прибережні зони морів і океанів, озер і річок дуже сприятливі для туризму завдяки привабливому ландшафту.

Доцільно дотримуватися таких вимог при утворенні нових туристично-рекреаційних комплексів [6]:

- придатність в психологічному відношенні;
- можливість розширення і розвитку туристичної діяльності;
- необхідність пристосування до кліматичних умов місцевості.

Природні ресурси поділяються на:

- початкові, що знаходяться в природному стані (ліси, океани, моря, річки і озера);
- окультурені за допомогою технічних засобів (заповідники, заказники);
- штучно створені об'єкти (водосховища, насаджені ліси, ботанічні сади, дендропарки).

Оцінка придатності рекреаційної території для туризму, крім якості природних ресурсів, включає дані про величину території поширення природних ресурсів і тривалості годин комфортних кліматичних умов.

На даний момент в Україні налічується 31 заповідна зона загальною площею 877,1 тис.га. В цілому площа національних природних парків, які є придатними для туристичних цілей, становить 58% від площі всіх об'єктів

природно-заповідного фонду. Але, як і раніше, залишаються проблеми ведення туристичного господарства в межах цих територій. Це, наприклад, забруднення, відсутність прокладених стежок і туристичної інфраструктури.

Якщо територія має такі природні ресурси: лікувальні (мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, озокерит і ропа лиманів), природно-кліматичні (моря, річки і озера, гори, ліси), то стає можливим санаторно-курортне лікування (кліматичне, бальнеологічне або грязьове).

Щоб організувати пляжно-купальний відпочинок функціонально вживають природні водойми (океан, море, озеро, річка). Тривалість купального сезону визначається за кількістю днів у році, коли температура повітря становить не нижче 17°C. Тривалість купального періоду, наприклад, на берегах Чорного моря дорівнює 120 дням.

Фактори, які враховуються при оцінці придатності водного об'єкта для купання:

- дно, наявність мілини (піщаний, гальковий, замулені піски, глина, мул);
- тип берега (літній, терасний, крутий, заболочений);
- ступінь зручності підходу до води, розмір пляжної смуги, її покриття (пісок, галька, трав'яний покрив, глина, торф).

Україна має значні Прибережні туристичні території. Наприклад, Узбережжя Чорного і Азовського морів, площею близько 3,3 тис.км²; площа прибережних зон річок та озер рекреаційного призначення – 42,5 тис. км². Невеликі річки та озера, яких досить багато в Україні, також мають дуже важливе туристичне значення. Акваторії таких водойм практично не забруднені і придатні для відпочинку на їх прибережних зонах навіть маленьким дітям. Шацькі озера, які знаходяться на Волині, є унікальним в цьому відношенні. Площа всіх курортно-рекреаційних територій України в цілому становить 9100000 Га. Це дає можливість відпочивати одночасно 50 млн. чоловік.

Санітарно-гігієнічний стан водойм – найважливіший фактор для привабливості території в умовах екологічного забруднення територій. До значного забруднення природних водойм призвело розвиток урбанізації. Крім цього вони забруднюються не тільки промисловими відходами, а й життєдіяльністю самих курортів. Тому купання на пляжах Одеси і в Азовському морі заборонялося через сильну забрудненість. Тільки через зупинку багатьох промислових підприємств вдалося поліпшити ситуацію із забрудненням.

Естетичні якості ландшафту також важливі для привабливості території. Потреба в естетичній насолоді – сильний прояв духовної сфери життя людини. При оцінці природних ресурсів, важливо дати їм психолого-естетичну характеристику, визначити емоційний вплив природного ландшафту на людину.

Внутрішнє і зовнішнє пейзажна різноманітність відноситься до естетичних цінностей пейзажу. Внутрішня різноманітність визначається внутрішньою морфологічною структурою ландшафту. Захоплюючи дух пейзажі піднімають життєвий тонус відпочиваючих, настрій, покращують психологічний стан. Фахівці з ландшафтної архітектури здійснюють естетичну оцінку місцевості. Вони враховують наявність відкритих ділянок простору, видів панорам, затишні куточки пейзажу.

Як позитивним, так і негативним може бути такий фактор як біоклімат (вплив клімату на організм людини). Позитивний фактор застосовується в кліматотерапії. На відміну від метеорологічних, біокліматичні параметри показують комплексний вплив повітряних мас (температура, вологість повітря, швидкість вітру, атмосферний тиск) на організм людини.

Важливий фактор при виборі місця для відпочинку – адаптація людини до нових кліматичних умов. Місцеві курорти, розміщені в одній кліматичній зоні з місцем проживання, де період акліматизації невеликий, мають оптимальні умови. Щоб підвищити привабливість території при організації

курорту застосовують такі чинники: тривалий інсоляційний період; оптимальний термічний, вологий і вітряні режими для організації аеротерапії; стійка погода; тривалий купальний період; стійкий сніговий покрив.

Мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит є найдавнішими ресурсами, що використовуються в курортології. Відповідно до Закону України «Про курорти» [7], до природних лікувальних ресурсів належать мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокериту, ропа лиману і озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, пригідними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

В курортології крім традиційних лікувальних ресурсів використовують ще й такі:

- перегріті гази і водяна пара, збагачений йодом і бромом;
- соляні шахти для галотерапії;
- кумисолікування;
- фітотерапія (використання лікувальних трав);
- апітерапія (використання продуктів бджільництва).

Ступінь привабливості курорту визначається в залежності від наявності та освоєності лікувальних ресурсів або поєднанні декількох видів природних ресурсів. Чудові ландшафти з тривалим купальним сезоном (до 120 днів) і піщаними пляжами, оптимальним кліматом в поєднанні з багатою гідромінеральних базою мають значну привабливість для туристів.

В надрах України знаходяться мінеральні води, експлуатаційні запаси яких застосовують занадто мало. У 88 родовищах запаси становлять 64,3тис.м³/добу, а використовують лише 4,9тис.м³/добу. За абсолютними величинами найбільші запаси мінеральних вод знаходяться в таких регіонах України: Одеська область – 6,5тис.м³/добу (10%), Закарпатська область – 4,4тис.м³/добу (7%), Вінницька область – 4,1тис.м³/добу (6%), Хмельницька

область – 2,5 тис. м³/добу (4%). В Україні в цілому експлуатаційні запаси мінеральних вод використовують на 8%.

Україна володіє значним історико-культурним спадком. У державному реєстрі налічується 130 тис визначних пам'яток, функціонує 61 історико-культурний заповідник, 13 мають статус національних. За часткою найвідоміших архітектурно-історичних туристичних ресурсів від загальної кількості пам'яток вирізняються в Україні Волинська – 17,3 %, Закарпатська – 13,4%, Львівська – 12,9%, Тернопільська – 10,4% і Чернівецька – 8,9 %.

До об'єктів історико-культурної спадщини належать:

- пам'ятники історії (будівлі, споруди, пам'ятні місця);
- пам'ятники археології (городища, могили, руїни древніх поселень, укріплень, стародавні місця поховання, кам'яні скульптури та ін.);
- пам'ятники мистецтва (твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва);
- пам'ятки містобудування та архітектури (архітектурні ансамблі і комплекси, площі, вулиці, споруд цивільного та промислового будівництва, військової та культової архітектури, народного зодчества, виробу монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва і природні ландшафти);
- документальні пам'ятники (актив органів державної влади і управління, інші письмові та графічні документи, кіно- і фотодокументи, стародавні рукописи та архіви, записи фольклорної музики і рідкісні друковані видання).

Кожна місцевість володіє якимось ресурсом з цього списку, але туристично привабливою територія стає тоді, коли є певна концентрація об'єктів культурної спадщини. Дуже важливо також донести до розуміння туриста унікальність культури певного регіону. Щоб досягти цієї мети, необхідно розумно і творчо підійти до організації культурно-пізнавального туризму.

Історико-культурні пам'ятки, як показує досвід багатьох країн світу, є визначальними при виборі туристом місця подорожі. Вони також впливають на доходи туристичної галузі. Статистичні дані свідчать, що найбільші доходи завдяки наявності історико-культурних об'єктів, що цікавлять туристів, мають США, Іспанія, Франція, Китай, Італія, Німеччина і Великобританія. Історико-культурні пам'ятки в цих країнах не тільки охороняються державою, а й постійно реставруються і мають привабливий вигляд, що, безсумнівно, сприяє розвитку туризму.

В Україні налічується приблизно 50 тис. пам'яток архітектури, історії та культури. У Києві знаходяться цінні пам'ятки-споруди часів Київської Русі, більша їх кількість – в історичній частині Львова, занесеної до Світової спадщини ЮНЕСКО, а також пам'ятки Луцька, Чернівців, Ужгорода та Кам'янець-Подільського.

Ступінь художньої та історичної цінності історико-культурних комплексів, моди і доступності – ще один фактор визначення привабливості території для туристів. Для створення високого іміджу конкретного регіону на туристичному ринку можна використовувати рівень культурного розвитку території.

Складовими, які впливають на туристичну привабливість території є такі її соціально-культурні елементи: образотворче мистецтво; музика і танці; народні ремесла; традиційні обряди; релігійні обряди; рівень індустріалізації; розвиток освіти і науки. Міжнародні виставки організовують з метою популяризації мистецтва і демонстрації досягнень відомих художників. Такі заходи проводяться, в основному, в столичних містах – Римі, Парижі, Відні або Брюсселі. Найчастіше в Європі виставки проводяться в Італії, Франції, Німеччині. Більшість виставок проходять регулярно, в один і той же період часу. Майже всі вони відбуваються щорічно або 2 рази в рік. Це дає прекрасну можливість туристам відвідувати подібні заходи повторно.

Культурний потенціал регіону, здатний підвищувати туристичну привабливість території – це архітектурні споруди, історичні пам'ятки, скульптурні ансамблі і музеї. Старовинні чудові замки, які є свідками історії, мають притягальну силу для сучасних туристів, а також служать безпосередньо як готелі. Одним з найважливіших кроків у цьому напрямку, як показує досвід країн Західної Європи, є перетворення старовинних замків шляхом внутрішньої реконструкції в установи сфери послуг: готелі, концертні або виставкові зали, підприємства індустрії дозвілля та ін. Найбільшу кількість туристів приваблюють релігійні пам'ятники. Культові споруди мають найбільшу кількість відвідувань з усіх об'єктів туристичного показу.

Всі області України розділені на категорії з урахуванням потенціалу туристичних ресурсів, їх концентрації, значущості, комплексної оцінки:

- I категорія – Київська, Львівська, Закарпатська, Чернівецька області (понад 200 туристично-екскурсійних об'єктів);

- II категорія – Волинська, Хмельницька, Полтавська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Вінницька, Одеська, Дніпропетровська і Черкаська області (від 100 до 200 об'єктів);

- III категорія – Харківська, Херсонська, Рівненська, Житомирська, Миколаївська, Сумська, Запорізька області (від 50 до 100 об'єктів);

- IV категорія – Луганська, Донецька, Кіровоградська області (близько 50 об'єктів).

Людські ресурси є третьою складовою факторів виробництва, які використовуються в туристичній галузі. Функціонування на ринку туристичних послуг забезпечують саме вони своєю продуктивною та ефективною роботою.

Туризм є трудомістким сектором економіки. Він належить до сфери обслуговування. Його зв'язок з іншими галузями економіки впливає на зайнятість в туризмі. У міру того, як розвивається туризм, збільшується

зайнятість у сфері виробництва (будівництво санаторіїв, виробництво інвентарю та сувенірів) і в невиробничій сфері (в самих лікувальних установах, об'єктах побутового обслуговування та ін.). Проведені в США дослідження, показують, що 1000 чоловік, які зупиняються в готелі одного регіону, створюють 279 можливих місць роботи безпосередньо в самому туризмі і 107 – для діяльності, пов'язаної з туристичною областю опосередковано.

От кількості трудових ресурсів і рівня майстерності кожного працівника залежить привабливість туристичної території з точки зору трудових ресурсів. Поліпшення рівня підготовки фахівців для туристичної галузі та ліцензування нових спеціальностей для підготовки кадрів з вищою освітою в значній мірі допоможе підвищити аттрактивність території. Людські ресурси формують рівень розвитку туристичного регіону разом з присутніми природними або історико-культурними ресурсами.

Трудові ресурси діляться по кваліфікації. Некваліфіковані працівники (80%) складають основну частину, адже для обслуговування туристів можна задіяти машини.

Тривалий робочий тиждень (більше ніж 40 год.) – ще одна особливість ринку праці в туризмі. У той час, коли працюють в інших галузях світової економіки досягли 35-годинного робочого тижня. Все це призводить до плінності кадрів. Форми зайнятості, котрі виділяються в туристичній галузі:

- неповний робочий день;
- сезонна робота, збільшення попиту на робочу силу в літні місяці (наприклад, в сезон персонал готелів збільшується в Греції в 3 рази, в Ірландії – в 1,5 рази, в Іспанії на 30%);
- тимчасова робота (на вихідні, на період проведення виставок та ін).

За допомогою продуктивності праці, тобто максимальною кількістю вироблення продуктів або послуг за мінімальні витрати вимірюється

ефективність використання робочої сили. Існують зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на ефективність використання робочої сили.

До зовнішніх факторів належать:

- підвищення кваліфікації кадрів;
- науково-технічний прогрес в галузі, оснащення туристичної фірми новітнім обладнанням і автотранспортом.

До внутрішніх відносяться:

- надання якісних послуг;
- вдосконалення форм організації виробничої структури туристичної фірми;
- використання методів Наукової організації праці (НОП) в туризмі;
- збільшення обсягів реалізації послуг.

Вплив окремих факторів можна охарактеризувати так: науково-технічний прогрес дає можливість замінити ручну працю механізованим там, де це можливо. Підвищити якість обслуговування і задовольнити потреби широкого кола споживачів дозволить впровадження на туристичний ринок нових послуг. Це збільшить обсяг їх реалізації і, таким чином, забезпечить зростання ефективності праці.

Для того, щоб трудові кадри туристичної індустрії відповідали сучасним вимогам галузі, слід проводити курси підвищення кваліфікації наявних працівників, вводити систему багатоступінчастого навчання нових фахівців, яка б передбачала практичну підготовку, а також стажування в закордонних закладах, де рівень підготовки фахівців дуже високий. Таке рішення буде надавати послугу, що відповідає міжнародним стандартам і сприяти вихованню фахівців, здатних працювати в умовах конкуренції.

Комплексний показник динаміки ефективності праці враховує фактори, що не залежать від трудової активності працівників (зміни цін, тарифів, збільшення кількості туристів, які купили путівки за пільговими цінами).

Рейтинг готелів, мотелів дуже сильно залежить від професіоналізму кадрів. Це також сприяє привабливості туристичного регіону.

Окрім наявності туристичних ресурсів високий рівень туристичної привабливості забезпечує розвинена інфраструктура в рамках туристичної території. Високий ступінь привабливості території для розвитку туризму визначає оптимальне поєднання таких факторів як природні, історико-культурні та трудові ресурси, а також інші додаткові складові цього процесу.

Під впливом ряду факторів відбувається формування туристичної привабливості території. Серед цих факторів основними вважаються природні і антропогенні туристичні ресурси, до яких відносяться історико-культурні, археологічні та архітектурні пам'ятки та ін. Матеріально-технічна база туризму, наступний за значимістю фактор формування туристичної привабливості. Він включає засоби розміщення туристів і туристичну інфраструктуру. Якісне докiлля і маркетингова політика, яку потрібно направляти в регіональному напрямку, тобто використовувати для її реалізації теоретичні розробки по маркетингу місць є додатковими факторами, які впливають на туристичну привабливість території.

Важливим засобом підвищення привабливості території є створення туристичного кластера як прогресивної форми територіально-виробничого об'єднання. На думку англійського дослідника М. Портера [8], кластер – це об'єднані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, котрі не конкурують між собою, характеризуються спільною діяльністю та взаємодоповнюють одна одну. Відтак туристичний кластер – це добровільне територіальне об'єднання взаємопов'язаних туристичних підприємств і закладів, причому вони мають право на самостійну господарську діяльність. Такі інтегровані територіально-галузеві об'єднання мають змогу краще розповсюджувати технології, інформацію, сприяють узгодженості дій між замовником та постачальником. За допомогою туристичного кластера можна

підвищити продуктивність праці, скоротити витрати на маркетингові дослідження при визначенні напрямків та місць організації нових видів туризму, а також сприяти впровадженню інновацій. Більшість учасників кластера не конкурують між собою, маючи спільні інтереси та можливості

Туристичний кластер може інтегрувати і суміжні галузі, які разом із головною галуззю об'єднані спільною метою – задоволенням потреб населення у туристичних послугах. Усе це поліпшуватиме використання туристично-рекреаційних ресурсів, удосконалюватиме організаційну структуру управління підприємствами та закладами, підвищуватиме ефективність обслуговування, що позитивно впливатиме на підвищення привабливості відповідного туристичного поєднання.

Отже, метою створення туристичних кластерів є підвищення конкурентоспроможності регіону на туристському ринку за рахунок синергетичного ефекту, включаючи стимулювання створення інноваційних туристичних продуктів і підвищення ефективності роботи організацій, що входять в кластер.

Таким чином, формування туристично-рекреаційних кластерів вирішує ряд завдань:

- формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту або послуги;
- створення робочих місць у сфері туризму та супутніх галузях;
- постійне підвищення кваліфікації персоналу та якості надання туристичних послуг;
- створення і застосування нових інноваційних технологій формування, просування і реалізації туристичних продуктів і послуг.

Відповідно до завдань, виділяють чотири етапи утворення туристично-рекреаційного кластера:

1. Аналіз наявних туристично-рекреаційних ресурсів і туристичного потенціалу, виявлення конкурентних переваг території;

2. Визначення туристичних центрів в регіоні, що володіють специфічними перевагами, можливостями виробляти унікальний туристичний продукт або послугу;
3. Формування туристичних дестинацій на основі туристичних центрів, за рахунок використання територій, прилеглих до них, які мають можливості виконувати функції в сфері туризму;
4. Формування туристично-рекреаційного кластера, що передбачає визначення ядра – генератора туристичних інновацій і розподільника туристичних потоків; опорних територій, де сконцентровані основні туристичні об'єкти і маршрути; ареалу перспектив туристичного бізнесу, який може виходити за межі адміністративних кордонів регіону, охоплюючи території з сусідніми подібними системами.

Світовий досвід використання кластерів в економіці підтверджує їх ефективність для розвитку регіонів в Україні. Заслужують на увагу три сучасні фундаментальні кластерні підходи до розвитку економіки шляхом підвищення конкурентоздатності американської, британської та скандинавської шкіл. У країнах Європи впроваджено ряд заходів для створення і розвитку кластерів через різноманітні стратегії, у тому числі підприємництва, регіональна та дослідно-інноваційна.

Впровадження кластерної стратегії в ЄС здійснюється на національному, регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до теорій кластерів, виробнича структура конкретного регіону повинна розвиватись у такому напрямі, який дозволяє використовувати продукт однієї галузі для потреб декількох інших. При цьому, між всіма галузями економіки даної місцевості, будуть створюватися стійкі економічні та управлінські зв'язки, які дозволитимуть підтримувати ці галузі й сприяти стабілізації економіки регіону. Це обумовлено тим, що основним завданням кластера є розвиток регіону за рахунок оптимізації використання доступного обмеженого ресурсу

(можливостей). Конкуентоздатність регіону забезпечується шляхом реалізації вироблених товарів і послуг за його межі – вихід на зовнішній по відношенню до регіону ринок [9,10].

Географія та галузевий склад кластерних ініціатив в Україні є досить широкими. Вагоме місце серед них займає сфера туризму та рекреації. Проте загальну картину щодо поширення кластерного підходу у сфері туризму створити досить важко, оскільки узагальненої інформації по таких кластерах немає у наукових публікаціях. Лише окремі з туристських кластерів мають свої власні Інтернет-ресурси, частково інформація про кластери концентрується на сайті «Українські кластери – офіційний портал учасників регіональних кластерів».

Ускладнений такий аналіз ще й тому, що немає однотайного підходу у визначенні, які об'єднання можна назвати кластерами. Зокрема, у деяких джерелах кластери ототожнюють із територіально-рекреаційними комплексами. У такому випадку до кластерів відносять навіть відомі ще з радянських часів українські курорти та здравниці: Велика Ялта (АР Крим), Трускавець, Моршин, Миргород. Підприємства, які розташовані у них, об'єднують свої зусилля з просування продукту дестинації, сформованого на основі природних джерел та ресурсів санаторно-курортного комплексу. Проте, на думку [8–10], такі об'єднання не можуть бути названі кластерами, оскільки у них немає найважливіших характеристик кластеру: інноваційність та партнерство при підтримці здорової конкуренції.

З огляду на наведене вище, слід наголосити на тому, що збереження цілісності навколишнього природного середовища є передумовою розвитку рекреації та туризму, оскільки тільки первозданна природа залучає рекреантів і туристів і сприяє їхньому повноцінному відпочинку. Руйнування довкілля рано чи пізно призводить до зникнення у відповідному регіоні рекреаційно- туристичної діяльності як галузі економіки.

Логічним і виправданим як у функціональному, так і управлінському плані є віднесення природоохоронної діяльності до основних складових рекреаційно-туристичної сфери, а подолання негативних тенденцій, що мають місце, зокрема, із об'єктивних причин, створення сприятливих умов для розвитку сфери туризму та курортів повинні стати пріоритетними напрямками прискорення економічного та соціального зростання країни.

2 КОНЦЕПЦІЯ ДЕСТИНАЦІЙ

2.1 Основні теоретичні витoki концепції дестинацій

Сучасні підходи в дослідженнях туристичної галузі пов'язані з появою нового поняття «дестинації» і на його основі сформувалась географічна концепція оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів – концепція дестинацій [11]. Її розробник Н. Лейпер визначив об'єкт рекреації як транзитний район, куди спрямовуються туристичні потоки, і як сукупність об'єктів показу для туристів та екскурсантів [12]. На даний час дестинацію розглядають як головну складову рекреаційно-туристичних ресурсів і як вузлову ланку туристичного продукту. Поняття «дестинації» крім туристичних ресурсів включає також туристичну інфраструктуру, туристичні підприємства і організації, підприємства-партнери з обслуговування туристів, соціально-економічне середовище території, що приймає туристів, місцеве населення з його менталітетом і традиціями. У такому розумінні дестинації відповідають поняттю туристичний район.

За сучасними поглядами рекреаційно-туристичні ресурси розглядають більш комплексно, на рівні рекреаційно-туристичних регіонів. Дестинаціями називають території, що привертають туристів і рекреантів разом з рекреаційними ресурсами, туристичною інфраструктурою, туристичними об'єктами і послугами, що входять до складу туристичних продуктів [13].

Термін «дестинація» введений і розроблений Н. Лейпером протягом 1970-80-х років і швидко набув статусу базового поняття туризму. Саме слово «дестинація» у перекладі з англійської означає «місцезнаходження; місце призначення». За визначенням Всесвітньої туристичної організації, дестинація – фізичний простір, у якому відвідувач-турист проводить час (мінімально – з однією ночівлею). Дестинація включає туристичні продукти-

послуги та аттракції, а також туристичні ресурси (у розрахунку від одного дня мандрівки). Цей простір має фізичні та адміністративні межі, що визначають спосіб управління ними, які формують його аттрактивність та конкурентоспроможність [12].

На рис. 2.1 зображено модель системи туризму за Н. Лейпером, де він використав поняття «туристична дестинація» для позначення «певної географічної території, що є привабливою для мандрівників, яка одночасно формує й задовольняє туристичний попит».

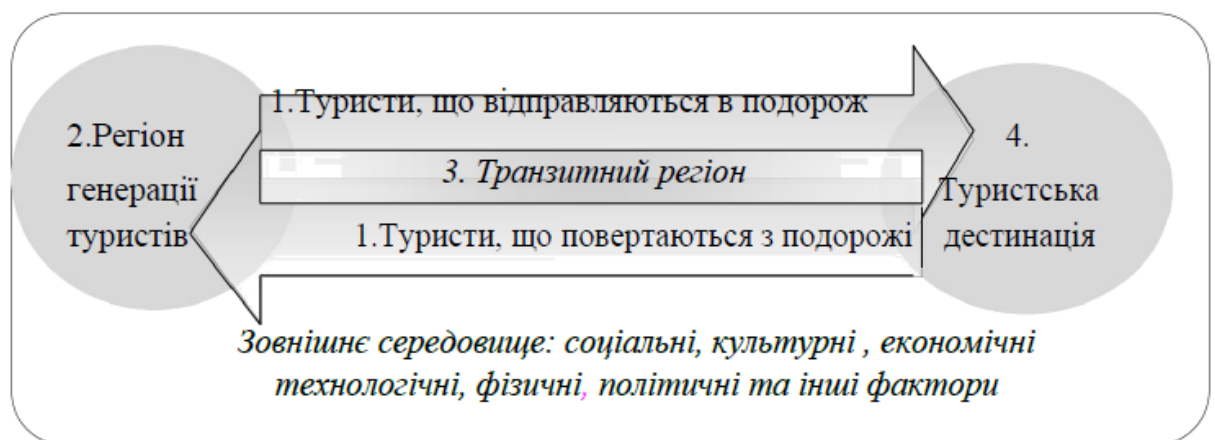

Рис. 2.1 – Модель системи туризму за Н. Лейпером

Ця модель туристичної системи включає чотири базових географічних елементи: регіон, що генерує туристичні потоки (середовище постійного проживання туристів, де починаються та закінчуються туристичні подорожі), туристичну дестинацію, транзитний регіон і зовнішнє середовище.

Проте представлена модель туристичної системи зазнала суттєвої критики через незавершеність її елементного складу. До основних її недоліків відносять: відсутність вказівки на поліфункціональність територій щодо напрямків руху туристичних потоків (одна і та сама територія одночасно може генерувати і приймати туристичні потоки, виконувати транзитні функції); навколишнє середовище розглядається як єдине для всіх трьох підсистем, проте найчастіше воно дуже сильно різниться і відіграє різну роль.

У туристичному термінологічному словнику дестинації визначаються як країни, регіони, міста, що привертають туристів, виступають головними осередками локалізації туристичної діяльності, потоків туристів та їх витрат. Це місця максимальної концентрації туристичних пам'яток та засобів туристичної готовності. Т. Ткаченко [3] визначає дестинацію як об'єкт – місто, регіон, район, місцевість, місце, заклад, що має рекреаційні-туристично ресурси – унікальні чи специфічні, притягальні для туристів, доступні завдяки необхідній інфраструктурі (зручності, послуги), доведені до споживача у вигляді сформованого і підготовленого на продаж сучасними засобами маркетингових комунікацій (логотип, торгова марка та ін.) туристичного продукту.

Сучасні дослідники розуміють дестинації найбільш географічно й широко за таким складом: 1) туристичні ресурси; 2) туристична інфраструктура; 3) туристичні підприємства і організації; 4) супутні підприємства з обслуговування туристів; 5) соціально-економічне середовище; 6) місцеве населення з його менталітетом.

У 1998 році Р.Проссер, відштовхуючись від моделі Н.Лейпера (1979 р.), одночасно критикуючи її за зайву простоту, запропонував свій підхід до розуміння туристичної системи [10] (див. рис. 2.2).

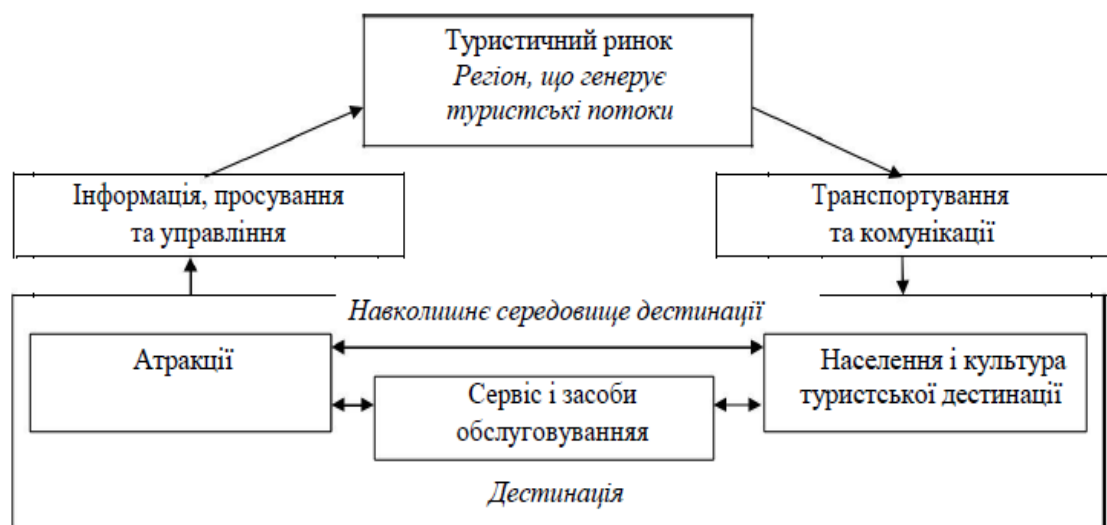

Рис.2.2 – Модель туристичної системи за Р.Проссером

Отже, дестинація – це географічна територія, що має певні межі, що може залучати й задовольняти потреби досить широкої групи туристів. Туристична дестинація – це вирішальний елемент регіональної туристичної системи і суб'єкт управління регіонального розвитку. Її можна сприймати як територію із певним переліком засобів обслуговування й послуг, зручностей для забезпечення всіляких потреб туристів. Інакше кажучи, туристична дестинація містить у собі найбільш важливі й вирішальні елементи туризму, необхідні для туристів. В сфері управління регіонального розвитку термін «туристична дестинація» було уведено до застосування у середині вісімдесятих років ХХ ст.

2.2 Загальні риси, типи та фази розвитку туристичної дестинації

Регіон туристичної дестинації є одним з найважливіших у туристичній системі, тому що самі туристичні дестинації і їхній імідж залучають туристів, мотивують візит, у такий спосіб активізують всю туристичну систему.

Подорожі як однією дестинацією, так і декількома можуть бути різного масштабу і структури. Варіації відображають ступінь розподілу або концентрації активності туриста в країні, час проведений (відповідно і витрачені кошти) в різних частинах країни, тип і рівень сервісу, затребуваний там туристом.

Дестинації можуть бути первинними і вторинними. Первинна дестинація є територією безпосереднього інтересу туриста, саме її привабливість ініціює подорож. На території первинної дестинації відбувається споживання основного туристичного продукту. Вторинна дестинація являє собою місце, в якому неминуха зупинка по шляху до первинної дестинації, або її територіальна близькість до первинної дестинації провокує туриста на додаткову поїздку на 1–2 дня. Однак є дестинації, основу яких становить саме факт близькості до великих дестинацій і

транспортних шляхів, їх продукт не може викликати самостійного інтересу у туриста. Такі вторинні дестинації орієнтуються на залучення великої кількості туристів, але на короткий час.

Інфраструктурний і ресурсний аспект дестинації передбачає, що дестинація – це не просто територія, куди їдуть туристи, а територія, що володіє певними атракціями і відповідною туристичною інфраструктурою.

Інфраструктура туристичного регіону – це підсистема, що забезпечує надання території туристичних послуг: Транспортне обслуговування, готельне обслуговування, сфера громадського харчування, розважально-видовищна сфера та спортивно-оздоровчий сервіс, екскурсійне обслуговування, фінансове обслуговування, інформаційне забезпечення та підтримка, засоби та системи зв'язку, виробництво сувенірної продукції та виробів народного промислу, виробництво туристичної та спортивної продукції, роздрібна торгівля, сфера побутових послуг.

Однак інфраструктура є лише супутнім продуктом дестинації, турист приїжджає не заради інфраструктури. Для дестинації принципово важливим є туристичні ресурси території – сукупність природно-кліматичних, культурно-історичні, соціально-економічних об'єктів і явищ, що здатні викликати туристичний інтерес. Однак саме по собі наявність на території туристичних ресурсів не робить територію привабливою для туристів. Ресурси мають стати атракціями, тобто бути значимим для туристів і представляти для них певний інтерес. Важливо відзначити, що в рамках сучасного туризму атракціями можуть стати і елементи міської інфраструктури – магазини, бізнес-центри, розважальні комплекси тощо. Тобто дестинації – це сукупність інфраструктури і послуг, які підібрані і пов'язані таким чином, щоб відповідати потребам і очікуванням туристів.

У цьому полягає ключова відмінність понять «туристичний регіон» і «туристична дестинація». Поняття «туристичний регіон» більшою мірою відображає географічний та інфраструктурний аспект розвитку туризму і

відрізняється від інших районів спеціалізацією на певних видах туризму і рекреації. Поняття «дестинація» несе в собі в першу чергу маркетинговий аспект і припускає, що дестинація – це інтегрований комплексний маркетинговий продукт, який пропонується і споживається туристом. Саме певний емоційний зв'язок туриста з територією робить її туристичною дестинацією. Територія стає дестинацією, тільки якщо її відвідують туристи.

В рамках маркетингового аспекту ключовим елементом дестинації стає сам турист. Найважливішим аспектом поняття «дестинація» є розгляд дестинації в раках системи відносин попиту і пропозиції. Фактично, дестинація – це динамічний продукт, результат попиту туристів на певні відчуття і здатності факторів дестинації задовольнити ці потреби або знайти новий сегмент на туристичному ринку.

Маркетинговий аспект розширює уявлення про дестинацію як про просто території. Дестинації існують не тільки фізично, а й ментально у свідомості реальних і потенційних туристів. Дестинація як продукт представляє не тільки те, що «на вході» (інфраструктура, атракції), а й те, що «на виході» (сприйняття цих атракцій туристами, їх емоції, почуття, відносини). Дестинація продовжує існувати у свідомості туриста у формі внутрішніх і трансльованих зовнішньому світу спогадів і відчуттів і після того, як він вже покинув конкретний туристичний регіон і не має безпосереднього контакту з атракціями.

До загальних рис дестинацій слід віднести наступне [14]:

1. Дестинація являє собою сукупність декількох компонентів: визначна пам'ятка (природні багатства або створені людиною, тобто те, що спонукує туриста здійснювати до неї подорож); зручності (розміщення, харчування, розваги, а також роздрібна торгівля й інші підприємства сфери послуг, такі як банки, обмінні пункти, перукарні, медичні підприємства, тобто все те, що не тільки забезпечує притулок і їжу, але й створює загальне відчуття привітного прийому туристів даної дестинацією); доступність (з

віддаленістю дестинацій від туристських ринків і тривалістю поїздок до них збільшується їхня уразливість до коливань попиту). Для успіху дестинації необхідні розвинуті й ефективні транспортні зв'язки з туристськими ринками. Але для туристів важлива не тільки фізична доступність дестинації, тобто зовнішні транспортні зв'язки з нею, але й наявність розвинених внутрішніх транспортних зв'язків. Інакше кажучи, для них важливі такі послуги, як прокат автомобілів, надання місцевого транспорту для проведення оглядових екскурсій і трансферів до місць розміщення в дестинації); допоміжні служби, які надають такі послуги, як реклама дестинації, координація й управління її розвитком, надання населенню й організаціям необхідної інформації й послуги з резервування, забезпечення устаткуванням (підприємства харчування, спорту й т.д.), забезпечення дестинації персоналом управління.

2. Дестинація являє собою культурну цінність: відвідувачі повинні вважати дестинацію настільки привабливою, що заслуговує часу й витрачених на подорож коштів. Таким чином, важливо підтримувати відмінність умов дестинації від звичайних «домашніх» умов за допомогою оригінального гарного дизайну а не «уніфікованого туристського ландшафту» й ефективного управління.

3. Дестинація неподільна, тобто туристський продукт споживається там, де він безпосередньо виробляється, і, щоб його випробувати, туристи повинні фізично бути присутніми у дестинації. Слід зазначити, що процеси виробництва й споживання туристичного продукту збігаються не тільки в просторі, але й у часі, тобто дестинації не можуть бути замовлені або відкладені на не визначений термін (номера в готелях, театральні квитки тощо не можуть бути відкладені в «міжсезоння» для наступного їхнього продажу під час, наприклад, театального сезону). Сезонність є найбільш важливою проблемою, тому що знижує ефективність використання основних засобів дестинації та їхню прибутковість. Сезон дестинації (3–4 місяці)

приносить основний прибуток і має бути джерелом покриття постійних витрат, які підлягають оплаті протягом року.

4. Дестинації орієнтовані не тільки на туристів. Послугами й зручностями дестинації користуються не тільки туристи, але й місцеві жителі й персонал даної дестинації. Таким чином, підприємства дестинації не можуть бути орієнтовані тільки на місцевих жителів або тільки на туристів, вони повинні орієнтуватися на тих і інших.

Виділяють три типи дестинацій.

Перший тип – це великі столичні міста або прирівняні до них (столиці або міста типу Одеси), які залучають туристів своїми визначними пам'ятками (пізнавальний туризм), гарними можливостями для вирішення проблем бізнесу (конгреси, бізнес-туризм, семінари, виставки). Істотну роль відіграє туризм із метою відвідування знайомих і родичів, а також адміністративних центрів для вирішення питань управління. Тому у великих містах існують історичні, адміністративні, торговельні, бізнес-центри й рекреаційні зони.

Другий тип поділяється на дві підгрупи: центри цілеспрямованого розвитку туризму – села, міста, у яких зберігаються звичаї, історія, культура народу. Для залучення туристів готелі будують на невеликій відстані від цих міст і сіл; не столичні міста, які мають високий ступінь привабливості завдяки своїй історії, культурі, науці (наприклад, Кам'янець-Подільський, Чернівці).

Третій тип – це центри, спеціально побудовані для туристів («Disneyland» у Каліфорнії й у Франції; «Naturebornholm» на о.Борнхольм, Данія). Важливо також розрізнити поняття «туристична дестинація» і «курорт». Туристична дестинація – це поняття ширше, ніж курорт; це регіон, що нас найбільше приваблює (наприклад, для японця Західна Європа це «туристична дестинація», а Блакитний берег – курорт; це місце є курортом, тому що ми насамперед їдемо у Францію, що є дестинацією). Одеський регіон можна визначити як туристську дестинацію, але ж і такі міста як

Одеса, Сергіївка, Білгород-Дністровський, та санаторні курорти Одеси теж є туристичною дестинацією.

В регіонах України формуються й такі форми дестнацій як курортополіси – діюча форма організації використання курортного потенціалу певних територій і експлуатації спеціальних рекреаційних ресурсів. Прикладом досвіду функціонування таких утворень є «Курортополіс Трускавець».

Дестинації, як туристичні продукти, дуже відрізняються різною сезонністю відвідування туристів. Наприклад, пік відвідування курортів Єгипту або Середземномор'я припадає на весну й осінь, коли температура повітря не надто висока. Влітку й узимку ціни на тури до цих дестинацій значно знижуються. Те ж саме спостерігається і в Україні. Найбільша кількість іноземних туристів у Криму, Херсонській, Миколаївській, Одеській областях, Карпатах звичайно влітку і ранньої осені. Тому взимку і навесні підприємства туристичної індустрії, у тому числі й готелі (крім ресторанів), намагаються врівноважити попит шляхом запровадження гнучкої системи тарифів для підтримки хоча б мінімального числа туристів, що обслуговуються, бізнесменів і відряджених. Зрозуміло, що сезонність відвідування також повинна значно впливати на роль ціноутворення в управлінні регіональним розвитком туризму.

Ринкова оцінка дестинацій виражається відношенням кількості туристів, що відвідують певну дестинацію протягом року до валової суми грошей, що залишають туристи у даній місцевості за одну поїздку. В кожній країні це співвідношення різне через відмінності в рівні розвитку транспортної й обслуговуючої інфраструктури, а також через різний рівень життя населення. Наприклад, у Японії туристи в середньому за один день перебування в Токіо витрачають не менше 120 доларів США, тоді як в Іспанії туристи на день витрачають менше 40–50 доларів США. У зв'язку з цим ринкова привабливість іспанських курортів незрівнянно вища, ніж

японських. Тому із самої Японії більше виїждять відпочивати, ніж туди в'їждять. В Україні є надія на високу ринкову привабливість дестинацій, наших гостинних садиб у перспективі, – не меншу за іспанські, італійські, болгарські чи польські [14].

Для управління регіональним розвитком туризму важливим є поняття «життєвий цикл» розвитку дестинації, який триває в середньому не менш 20–25 років. Умовно можна виділити вісім фаз розвитку туристської дестинації.

1. Дотуристична фаза: привабливість дестинації полягає в тому, що туризм ще ні позитивно, ні негативно не вплинув і не змінив територію.

2. Фаза формування основ туристичної інфраструктури: початок залучення туристів до краси недоторканої природи й самобутньої культури дестинації, зростання чисельності рекреантів, реакція сектору бізнесу.

3. Фаза активного просування дестинації на ринку. Управлінці, місцева влада вживають заходів щодо забезпечення відпочинку туристів і реклами дестинації, наслідком чого є стійке зростання туристичних потоків. У результаті формується туристичний ринок. Сектор бізнесу вкладає кошти в інфраструктуру дестинації. Проводиться політика активного просування дестинації на ринку, відбувається подальше збільшення потоку туристів.

4. Фаза зміни вигляду дестинації. Інфраструктура не витримує обсягів прибуття туристів, великі інвестиції в туризм: будуються магазини, бари, готелі, казино, тобто всі необхідні засоби обслуговування, здатні змінити вигляд дестинації.

5. Фаза уніфікації дестинації. В дестинацію, завдяки створенню нових робочих місць і попиту на робочу силу приїждять працювати, осідають нові люди з інших регіонів і навіть країн, вносячи свої звичаї, культуру. У результаті починаються конфлікти між ними й місцевими жителями (виникають соціальні, екологічні, економічні проблеми). Хоч туристи й продовжують прибувати, але їхні потоки стабілізуються, дестинація вже не

так приваблює, більше не є модною, попит на її продукти вже не збільшуються, вона, як і інші, стає звичною, уніфікованою.

6. Фаза зниження уваги до дестинації. Падіння уваги інвесторів до об'єктів дестинації у зв'язку зі скороченням потоків туристів. Рекреанти воліють відвідувати нові, цікаві, незвичайні місця, а не типові дестинації.

7. Фаза збитковості дестинації. Туристичний продукт дестинації стає не привабливим, засоби обслуговування практично не використовуються (наприклад, не відвідуються кафе й ресторани, пустують готелі) і, як наслідок, зазнають збитків.

8. Фаза диверсифікації туристичного продукту дестинації. Знижки, нова цінова політика або нова ідея розвитку дестинації – пошук та створення нових туристичних продуктів. Для управління регіональним розвитком, органів місцевого самоврядування стоїть завдання створити механізми диверсифікації, здатні продовжити життєвий цикл туристської дестинації. Тут можуть бути застосовані диверсифікаційні форми, означені термінами «блоки розвитку» та «вертикалі дії», за допомогою яких окреслюються оптимальні територіально-функціональні зв'язки між галузями для відновлення конкурентних переваг даної дестинації [14].

2.3 Рекреаційні дестинації Одеського регіону

Одеська область утворена 27 лютого 1932 року. До її складу входять 7 адміністративних районів, 19 міст, 91 об'єднана територіальна громада, 33 селища та 1123 сільських населених пунктів. Населення області становить 2370,134 тис. осіб. Адміністративний центр регіону – Одеса – одне з найбільших міст України, важливий транспортний, індустріальний, науковий, культурний і курортний центр з населенням 1015,80 тис. осіб (станом на 01.01.2021) [15].

Одеська область – найбільша за площею область України і займає

територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману (довжина морської берегової лінії в межах області перевищує 300 км) і тягнеться від моря на північ, в глиб суші на 200–250 км. На півночі Одеська область межує з Вінницькою та Кіровоградською, на сході – з Миколаївською областями, на заході – з Республікою Молдова та Придністровською Молдавською Республікою, на південному заході – частина державного кордону України з Румунією. Усього в межах області пролягають 1362 кілометри державного кордону. Площа Одеської області складає 5,5 % території України (33,3 тис. кв. км). На рис. 2.3 зображено карту Одеської області.

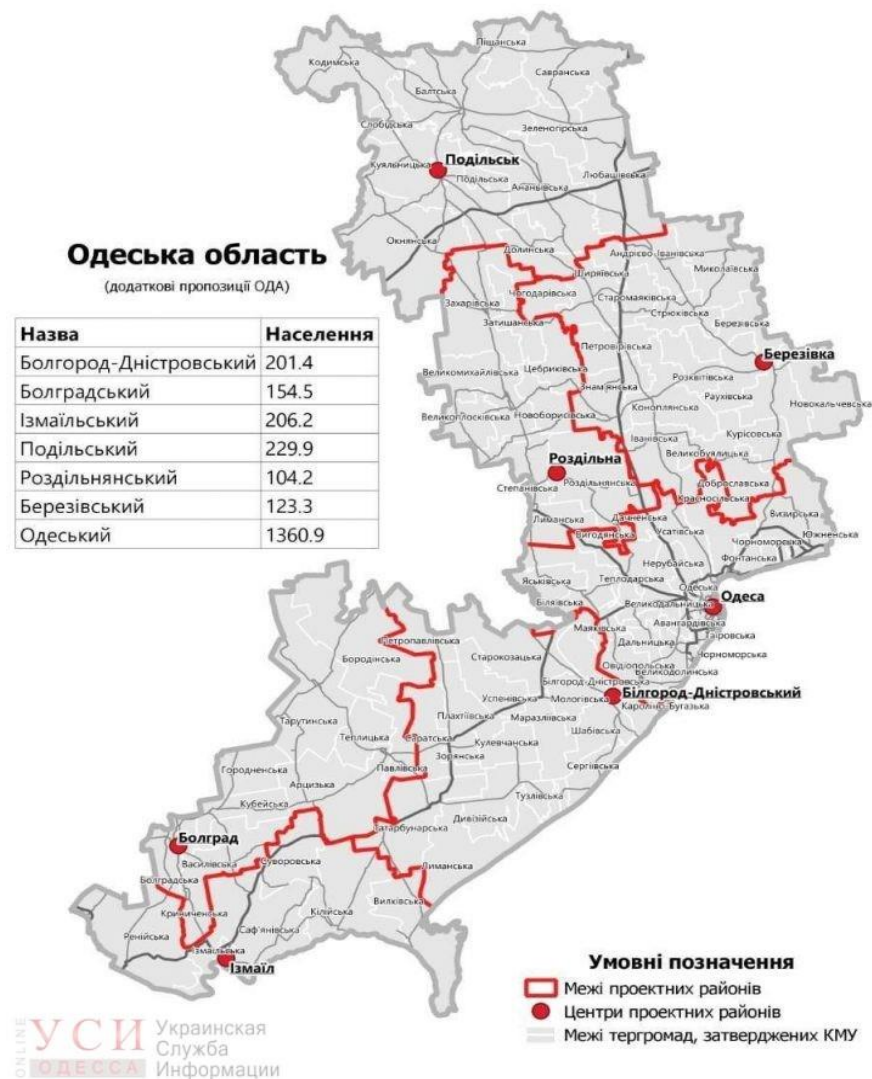

Рис. 2.3 – Карта Одеської області

Північна частина області розташована в лісостеповій, а південна – в степовій зоні. У ґрунтовому покриві переважають звичайні та південні чорноземи. Клімат вологий, помірно континентальний. У цілому клімат поєднує риси континентального і морського. Зима м'яка, малосніжна і нестійка; середня температура січня від -2°C на півдні до -5°C на півночі. Для весни характерні похмура погода, тумани у зв'язку з охолоджуючим впливом моря. Літо переважно спекотне, сухе; середня температура липня від 21°C на північному заході до 23°C на півдні, максимальна до $36\text{--}39^{\circ}\text{C}$ (в останні роки і більше). Осінь тривала, тепліше весни, в основному хмарна. Середньорічна температура коливається від $8,2^{\circ}\text{C}$ на півночі до $10,8^{\circ}\text{C}$ на півдні області. Загальна сума опадів $340\text{--}470$ мм на рік, головним чином випадають влітку (часто у вигляді злив). Число годин сонячного сяйва приблизно 2200 на рік. Тривалість вегетаційного періоду $168\text{--}210$ діб із загальною сумою температур від 28°C до 34°C . Взимку переважають північні і південно-західні вітри, влітку – північно-західні і північні. Південна половина області схильна до посух, курних бурь, суховіїв. Розвідані попередньо чи оцінені прогнозно понад 160 родовищ твердих корисних копалин (піски, суглинки, гравій, галька, граніти, вапняк, нафта, природний газ, залізна руда, фосфорити, кольорові метали, золото, кам'яне та буре вугілля, лікувальні грязі та ін.), але основна частина розвіданих родовищ знаходиться на орних землях [15–17].

До місцевих корисних копалин, які використовуються в промисловості, відносяться і мінеральні підземні води. Найбільш відома лікувальна хлоридно-натрієва мінеральна вода «Куяльник», видобуток якої ведеться в межах Одеського промвузла. Столові слабо мінералізовані води видобуваються в містах Ізмаїл, Балта, Білгород-Дністровський, смт Окна та інших.

Чорне море та лікувальні грязі Куяльницького лиману створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини. У пониззі великих

річок (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані високо цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне і міжнародне значення. Природні умови сприятливі для вирощування озимої пшениці, кукурудзи, ячменю, проса, соняшнику [15–18].

Головне природне багатство області – її земельні ресурси, що представлені переважно чорноземними ґрунтами з високою природною родючістю. У сполученні з теплим степовим кліматом вони формують високий агропромисловий (сільськогосподарський) потенціал регіону.

Довжина морських і лиманних узбережь від гирла річки Дунай до Тилігульського лиману сягає 300 км. На території області знаходяться прісноводні озера – Кагул, Ялпуг, Катлабух, Сасик, Шагани, Алібей, Бурнас, а також Хаджибейський і Куяльницький лимани, відомі своїми лікувальними грязями. Водопостачання Одеської області здійснюється як з поверхневих джерел, так і за рахунок підземних джерел.

Річкова мережа області належить басейнам Чорного моря, Дністра, Південного Бугу. На території області налічують близько 200 річок довжиною понад 10 км. Головні річки: Дунай (з Кілійським гирлом), Дністер (з притокою Кучурган), Кодима і Савранка (притока Південного Бугу). У приморській смузі багато прісноводних (Кагул, Ялпуг, Катлабух) і солоних (Сасик, Шагани, Алібей, Бурнас) озер. Також на узбережжі знаходиться велика кількість лиманів, найбільші – Дністровський, Куяльницький і Хаджибейський [15].

У межах області розташовані 1134 малих річок і струмків, 15 прісноводних та морських лиманів (найбільш великі Дністровський, Тилігульський, Хаджибейський, Алібей, Бурнас, Будацький, Куяльницький, Кучурганський), 68 водосховищ, 45 озер, у тому числі 8 Придунайських озер: Ялпуг, Кугурлуй, Катлабух, Китай, Сасик, Кагул, Картал, Саф'яни.

До водних об'єктів області, які мають категорію лікувальних,

відносяться, зокрема, такі відомі родовища пелоїдів лиманів Сасик, Бурнас, Алібей, Шагани, Будацького, Тилігульського, Куяльницького і Хаджибейського, а також родовища мінеральних вод Одеське, Куяльницьке, Чорноморське [15].

Одеська область – малолісна, лісодефіцитна, тому створення лісових насаджень є основною задачею державних лісогосподарських підприємств. Для доведення лісистості Одеської області до оптимальної науково-обґрунтованої – 9 %, при якій ліси найефективніше впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси та протидіють ерозійним процесам, необхідно створити 100 тис. га нових лісових насаджень. Збільшення лісистості області від 6 % до 9 % планується здійснювати за рахунок еродованих земель та схилів. Основна мета заліснення – припинення інтенсивних процесів вітрової та водної ерозії.

Площа природно-заповідного фонду Одеської області становить 158,5704 тис га або 4,801% загальної площі території Одещини; площа екологічної мережі становить 1285,65 тис га, тобто її частка в загальній площі області дорівнює 38,927% [15].

Одеська область є частиною морського фасаду України. Вона розташована на перетині найважливіших міжнародних водних шляхів: Дунайський водний шлях після завершення будівництва в 1992 році каналу Дунай–Майн–Рейн є найкоротшим виходом із країн Європи в Чорне море, далі – у Закавказзя, Середню Азію, на Близький Схід. Ріка Дністер зв'язує регіон з Молдовою, а Дніпро – з Центральною Україною і Білоруссю, а після завершення реконструкції Дніпровсько-Бузького і Дніпровско-Неманського каналів – з Польщею і країнами Балтії. Волго-Донська система зв'язує Азово-Чорноморський басейн із Росією (до Санкт-Петербурга і Мурманська), Казахстаном, Туркменістаном, Азербайджаном, Іраном, забезпечуючи виходи до Каспійського, Балтійського і Білого морів.

У науковій роботі Ніколаєвої О.І. [11] представлено рекреаційну

діяльність як рекреаційний міжгалузевий комплекс (див. рис.2.4), проведено аналіз сучасного стану рекреаційного господарства Одеського регіону.

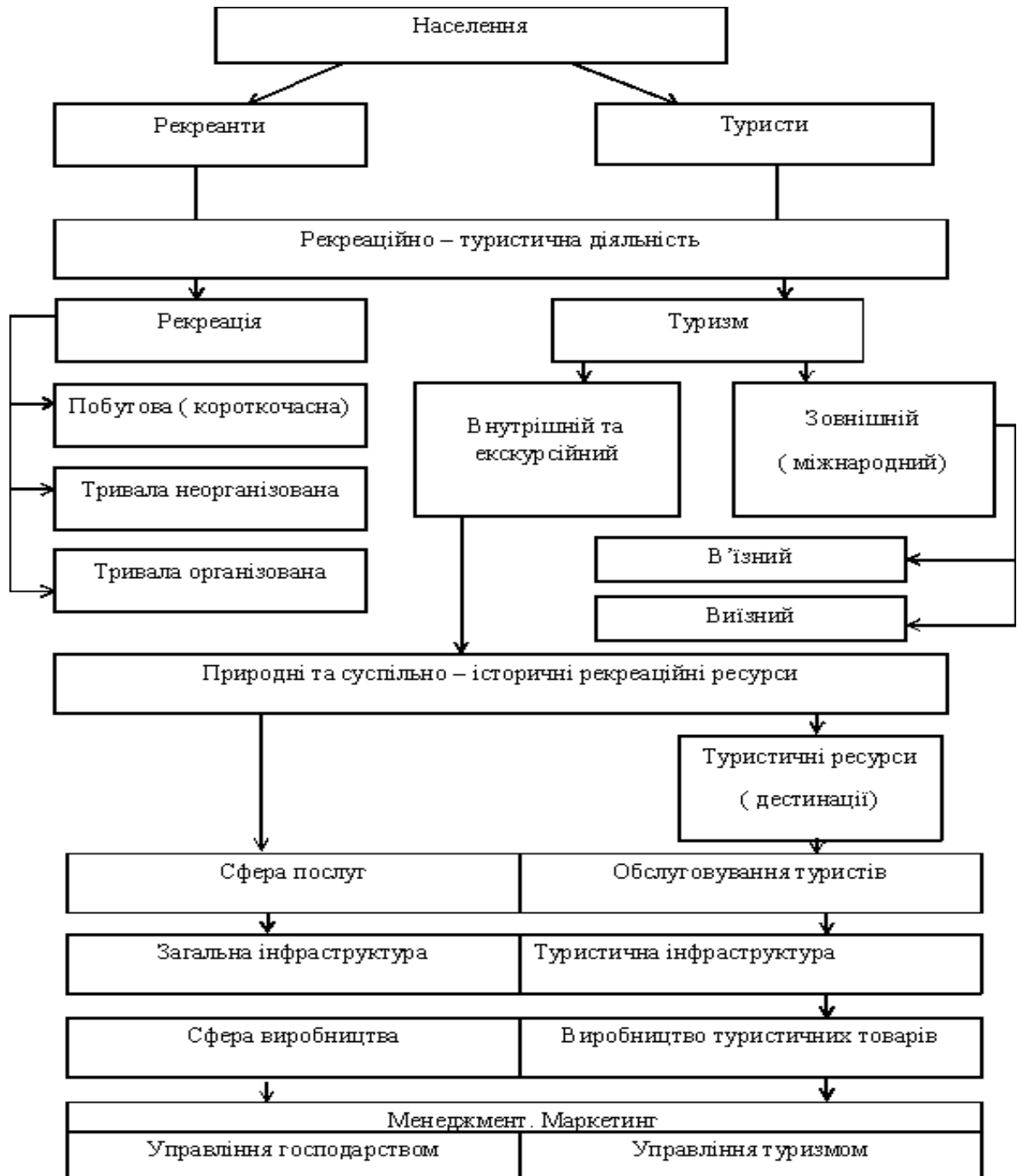

Рис. 2.4 – Міжгалузевий рекреаційний комплекс (за Ніколаєвою О.І.)

Згідно з [11], функціональне структурування рекреаційного комплексу регіону представляє собою предметні напрями рекреаційно-туристичної діяльності. Туризм розглядається як галузь економіки регіону, в якому виділяються відповідні блоки – туристів, туристичних ресурсів (дестинації), інфраструктури, виробництво туристичних продуктів та товарів, обслуговування туристів, туристичний маркетинг і менеджмент. Для представлення рекреації і туризму як окремого виду економічної діяльності до цього переліку додається організована рекреація з її ресурсами, інфраструктурою, виробництвом рекреаційних послуг і товарів, профільними маркетингом і менеджментом.

Територіальна організація рекреаційно-туристичної діяльності регіону представляється як впорядкована, ієрархічна система, що розрізняється на локальному, мікро-, мезо-, та макро- регіональних рівнях. Це означає, що на вихідних рівнях – локальному, мікрорегіональному, територіальна організація рекреаційно-туристичної діяльності регіону представляють окремі рекреаційно- туристичні об'єкти та ділянки рекреації (осередки). На більш високих рівнях територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності – мезо- та макрорегіональному – об'єкти територіальної організації. Головною ознакою (критерієм) виділення рекреаційних зон виступають рекреаційні функції – види рекреаційно-туристичної діяльності, характерні для даної території [11,13,16].

Аналізуючи даний підхід, що базується на методологічних принципах визначення форм територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності, та розроблену систематику таксонів територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності регіонального рівня, базовими складовими територіальної організації рекреаційного комплексу Одеського регіону було визначено чотири рекреаційні зони:

1. Приміська рекреаційна зона.
2. Приморська рекреаційна зона.

3. Центральньо-стєпова рекреаційна зона.

4. Лісостєпова рекреаційна зона.

Виділені рекреаційні зони характеризовані за наступною методичною схемою [19]:

- територіально-адміністративний склад і межі рекреаційних зон;
- географічне положення та комплекс природно-географічних умов на рівні ландшафтних зон і підзон;
- рекреаційно-ресурсний потенціал території;
- комплекс соціально-економічних умов, у т.ч. розселення населення, рівень господарського освоєння території, головні види господарської діяльності, якість життя населення;
- рівень розвитку рекреаційної інфраструктури, центри рекреаційно-туристичної діяльності;
- головні види і форми рекреаційно-туристичної діяльності;
- проблеми рекреаційно-туристичної діяльності і рекомендації щодо її подальшого розвитку [11].

Як показано на рис.2.5, в Одеському регіоні виділено рекреаційні зони, курорти, центри неорганізованої рекреації, центри пізнавального туризму та об'єкти природно-заповідного фонду. Кожна зона характеризується певним набором атракцій, які б могли задовольнити сподівання туриста.

Лісостєпова і Центральньо-Стєпова рекреаційні зони встановлені за природно-географічними ознаками – ландшафтними зонами і підзонами, яким відповідає загальний характер розселення та господарського освоєння території, а також її своєрідний рекреаційний потенціал, характерні поєднання видів і форм рекреаційно-туристичної діяльності. В межах Центральньо-Стєпової зони сконцентровані унікальні об'єкти ПЗФ – значна кількість заказників, заповідні урочища, пам'ятки природи та історико-культурні пам'ятки.

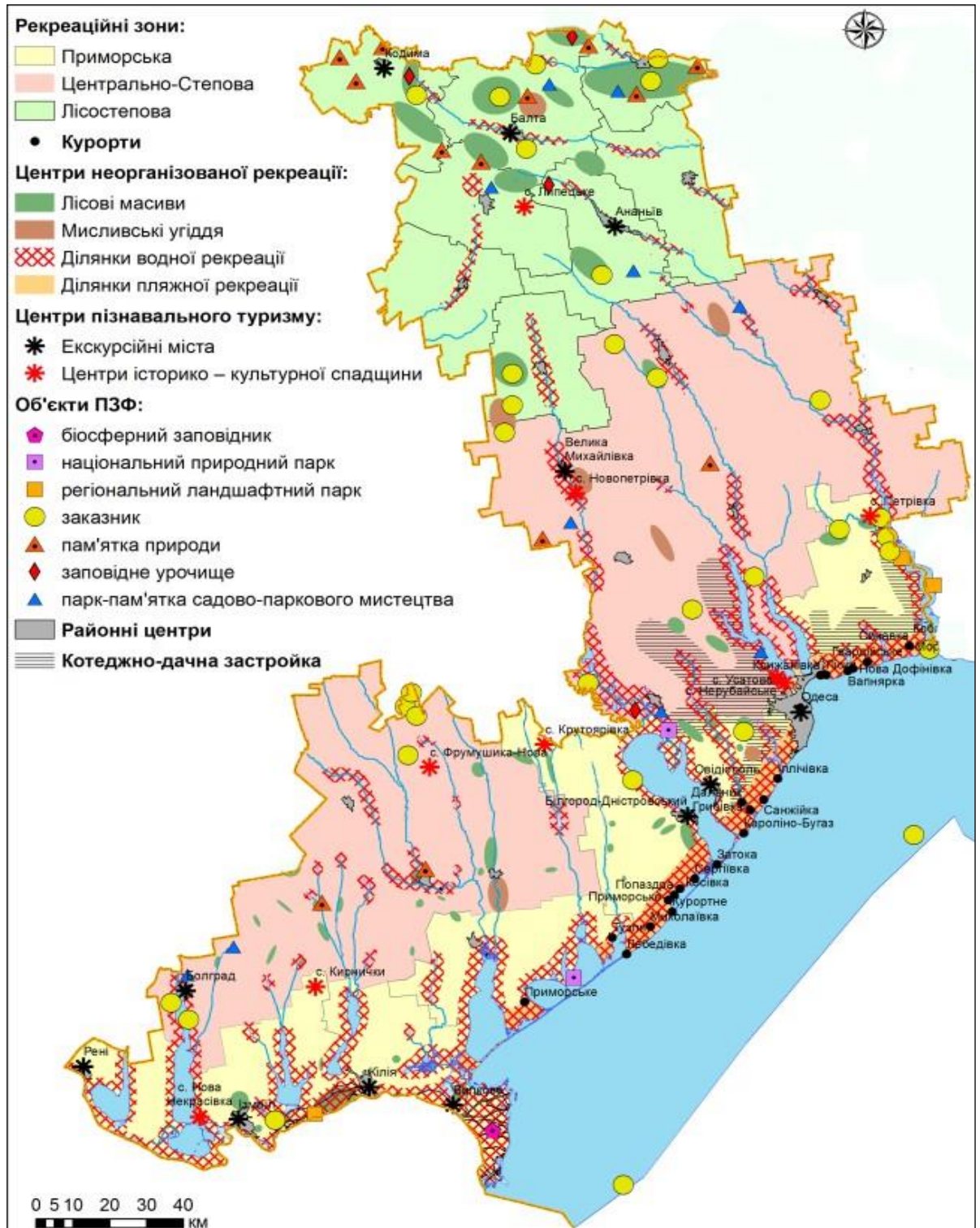

Рис. 2.5 – Територіальна організація рекреаційного господарства Одеської області (за Ніколаєвою О.І.)

Приморська рекреаційна зона поєднана з унікальним приморським географічним положенням території, характеризується значною атрактивністю для населення й господарства, однак має високу екологічну вразливість. Концентрація населення, інфраструктури та господарства у приморській смузі продовжує невідпинно зростати, що виділяється найвищим рівнем антропогенного навантаження і має погіршені умови проживання населення. Як показує практика природокористування багатьох країнах світу – берегові зони мають спеціальні статуси і відповідні форми інтегрованого управління ними. Цей досвід доцільно було б також реалізувати й в Україні в певних регіональних і національних стратегіях та програмах розвитку, підкріплених на законодавчому рівні.

У Приморській зоні розташовані найбільші курортно-рекреаційні райони Одещини та курортні міста: Білгород-Дністровський, Татарбунарський та Нижньодунайський. Останній курортно-рекреаційний район перебуває у стадії активного формування і спеціалізується на біосферно-заповідному, зеленому, сільському, етнографічному, а також спортивно-оздоровчому та клімато- бальнеолікульваному туризмі. Центром екологічного туризму є місто Вилкове. В межах Приморської зони розміщені унікальні природні комплекси – плавні, що формуються у гирлах Дунаю та Дністра. Це заповідні ландшафтно-гирлові ділянки, що мають глобальний біосферний статус і виділені як «Дунайський біосферний заповідник», національний парк «Дністровські плавні» та «Гузловські лимани». Приморська рекреаційна зона також багата видатними історичними, архітектурними пам'ятками та пам'ятками садово-паркового мистецтва.

Приморська рекреаційна зона зосереджує і концентрує соціально-економічні складові потужної міської агломерації й визначається значною концентрацією населення, виробничої та соціальної інфраструктури, численних видів господарської діяльності, забудови і розселення. Вона формується під впливом міста Одеси та її супутників – портово-промислових

центрів: Овідіопольського, Біляївського, Роздільнянського та Лиманського районів. Природно-географічні умови сприятливі для літньої рекреаційної діяльності. Тривалість безморозного періоду складає 210 днів на рік, природно- кліматичні умови комфортні [11,13,15–17,19].

Рекреаційний потенціал Приміської рекреаційної зони є дуже потужним, оскільки наявність природних ресурсів – моря, лиманів, грязі, ропи, мінеральних вод, у поєднанні з історико-культурними ресурсами, створюють усі передумови для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, орієнтованої на обслуговування як вітчизняних, так і іноземних туристів.

У Приміській зоні розташований один з найбільших курортно рекреаційних районів Одещини: Одеський курортно-рекреаційного район емність якого становить 48,8 тис. місць для організованих рекреантів. Він охоплює територію самої Одеси, Куяльника, Дофінівки, Сичавки – на північному сході, а також Дальник, Кароліно-Бугаз (див. рис.2.6).

Санаторно-курортний фонд району включає 27 лікувально-реабілітаційних та лікувально-оздоровчих закладів (18 санаторіїв і 9 санаторіїв-профілакторіїв), а також 80 баз відпочинку. Загальна місткість санаторно- курортних та оздоровчих закладів становить 21,5 тис. місць, у тому числі 9,2 тис. місць у санаторіях і санаторіях-профілакторіях. Більшість закладів розташовано у місті Одеса – це 16 санаторіїв та 7 санаторіїв-профілакторіїв [11].

Одеський курортний район відноситься до багатoproфільних і включає різні напрямки медичного лікування, реабілітації та оздоровлення Тут функціонують такі відомі в Україні санаторії, як «Куяльник», «Лермонтовський», «Одеса», «Аркадія», зосереджені унікальні природні об'єкти, зокрема це Одеський ботанічний сад, регіональний парк «Тилігульський» та значна кількість заказників. Тут зосереджені центри історико-культурної спадщини, а також екскурсійні міста.

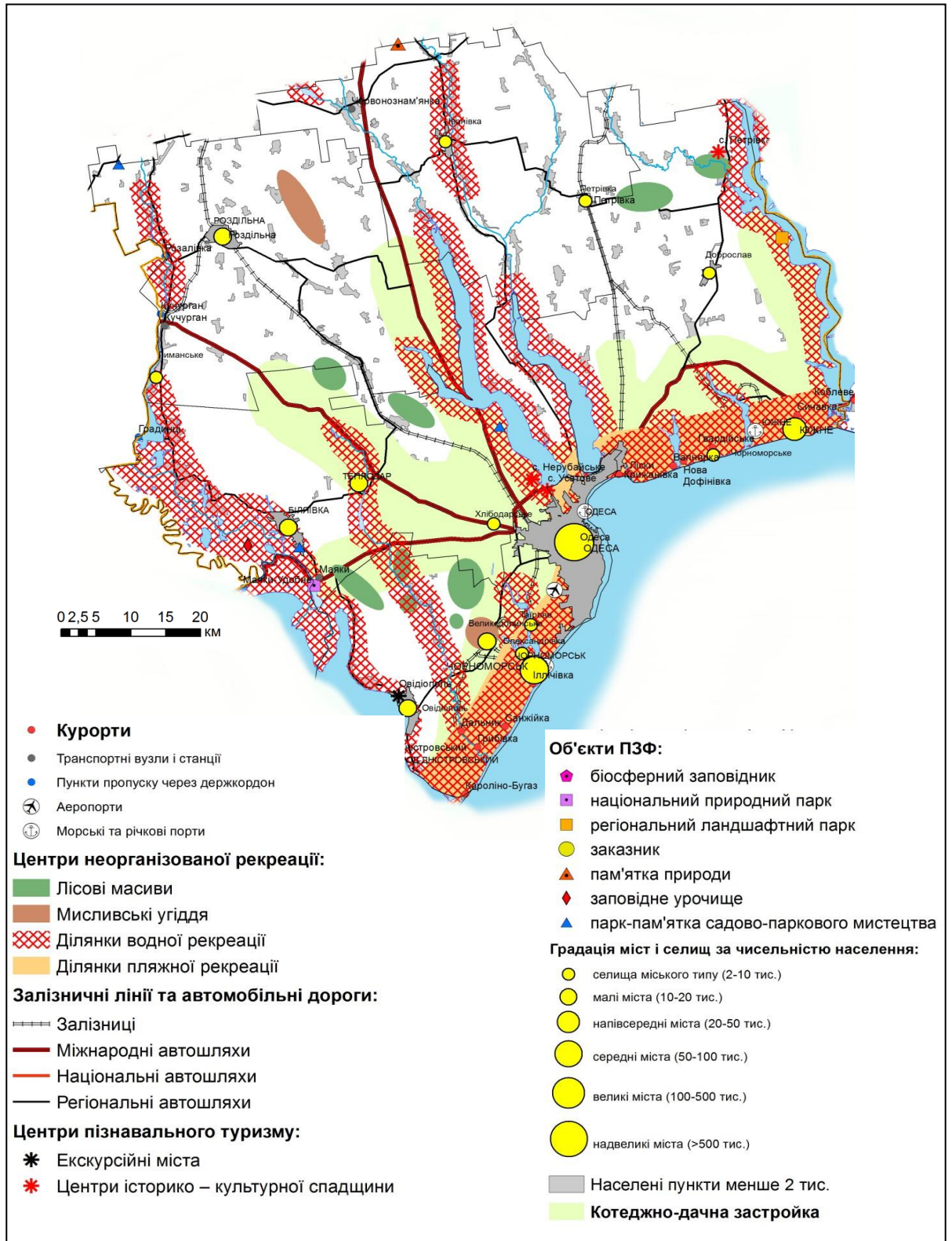

Рис. 2.6 – Приміська рекреаційна зона Одеської області
(за Ніколаєвою О.І.)

Слід зазначити, що неорганізований відпочинок в Приміській рекреаційній зоні займає важливе місце. Потік неорганізованих відпочиваючих в літній час може значно перевищувати кількість організованих рекреантів. Окремі види неорганізованого відпочинку представлені використанням так званого «вторинного житла» – дач, а також орендованого для відпочинку житла, яке умовно можна оцінити у 430 тис. дачних місць і понад 600 тис. місць орендованого житла [11]. Цей вид відпочинку обумовлює надмірне навантаження на морське узбережжя і пляжі, їх інтенсивне забруднення і деградацію, оскільки не має відповідної сфери управління та обслуговування. Разом з тим цей тип рекреації, як свідчить досвід інших країн, може бути і необхідним і прибутковим.

Щоб вирішити нагальні проблеми пов'язані з нераціональним, неефективним, а в деяких випадках і загрозливим використанням природно-ресурсного потенціалу регіону, слід запровадити ряд заходів, направлених на модернізацію, відбудову рекреаційно-туристичної галузі. До основних з них повинні належати, перш за все:

- інноваційна діяльність, орієнтована на рівень якості обслуговування згідно міжнародних стандартів та підвищення якості рекреаційного продукту;
- підготовка та перепідготовка фахівців туристично-рекреаційної сфери;
- застосування новітніх засобів реклами та інформації, «діджиталізація» туристичної галузі;
- розвиток і вдосконалення інфраструктури;
- впровадження новітніх енерго- та ресурсозберігаючих технологій, а також природоохоронних заходів, спрямованих на відновлення довкілля і зменшення негативного впливу на стан навколишнього природного середовища;
- орієнтування на засади та принципи сталого розвитку в туристичній галузі.

3. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1 Туристичний потенціал регіону

Одеська область знаходиться серед регіонів-лідерів України за рекреаційним потенціалом. Головною особливістю території Одеської області є її приморське положення, широкий «вихід» до моря і положення на європейських і світових водних шляхах (вагомий чинник міжнародного туризму). Одещина має високий рекреаційний природно-ресурсний потенціал, зокрема, теплий клімат, морські пляжі, лікувальні грязі, джерела мінеральних вод, ропу лиманів та озер, унікальні природні комплекси, мальовничі краєвиди, мисливські та рибальські угіддя, акваторії лиманів, озер, моря, придатні для водного спорту та оздоровлення. Поєднання всіх цих факторів створює умови, надзвичайно сприятливі для організації відпочинку і розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Ще одна особливість регіону – наявність протяжної берегової зони (приморської смуги), що має виключно високу атрактивність і для рекреації (море, озера, лимани), і для лікування (море, грязі, мінеральні води), і для туризму. Одеський регіон в лідерах по протяжності пляжів – майже вдвічі він переважає Донецьку та Запорізьку області і поступається лише АРК. Загальна протяжність морських узбережь, з урахуванням лиманів, в Одеській області становить 394 км, з них 175 км – це морські пляжі, придатні для використання з рекреаційною метою [16]. Найкращими серед них є природні пляжі пересипів, піщаних кіс. Це ділянки узбережжя в районі Лузанівки, Кароліно-Бугазу, Затока, Будацький пересип, пересип Тилігульського лиману, Жебріянська коса. В межах міської зони Одеси створені штучні пляжі «Аркадія», «Дельфін», «Отрада», «Золотий Берег», «Великий Фонтан». На рис. 3.1 зображено карту Одеської області на мапі України.

Рис. 3.1 – Карта Одеської області на мапі України

Важливою складовою природних рекреаційних ресурсів області є море. Влітку вода біля берегів моря прогрівається до $+20^{\circ}\text{C} \dots +24^{\circ}\text{C}$. Купальний сезон у середньому триває 120 днів. Морська вода багата хлоридами натрію та магнію, сульфатами кальцію, магнію, калію, солі йоду, залізом. Середній показник солоності прибережних вод моря становить 16 ‰. Хвилі, що розбиваються об береги, несуть на узбережжя значну кількість негативно заряджених іонів, корисних для організму людини. На організм людини тут сприятливо впливають: кліматичні, бальнеологічні, гідротерапевтичні фактори. Морські купання є своєрідним методом лікування, що в медицині отримав назву «таласотерапія».

Загалом на території області діє 46 туристичних маршрутів. За даними Стратегії розвитку Одеської області, в регіоні розроблено та діють 19 нових маршрутів (7 екологічних, 5 гастрономічних, 5 релігійних, 2 розважальних). Найбільші туристичні потоки прямують по таких відомих маршрутах

туристичної Одещини: Байдарки на Турунчуку; Бессарабська садиба «У Меланії»; Дністровська Амазонія; Ранчо дядюшки Бо; Таємне життя Сиверина Потоцького; Долина роз; «Як козаки за сіллю ходили...»; «По хвилях Бессарабії»; Чумацькими шляхами; Шабо та Акерман; Етнопарк «Нью Васюки»; Фрумушика-Нова; Дунайська дельта – 0 км, та багатьох інших яскравих атракціях [16].

Туристично-екскурсійний потенціал області також визначений численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними заповідниками, пам'ятниками та музеями. Це відомі у світі Одеський національний академічний театр опери та балету, знамениті Потьомкінські сходи, місто Вилкове, фортеця XII–XV ст. в місті Білгороді-Дністровському, розкопки античних міст Тіри і Ніконії, пам'ятники культової архітектури в містах Одесі, Ізмаїлі, Рені, Кілії та багато іншого. Біля 4500 пам'яток культурної спадщини та 12 міст області занесені до Списку історичних населених місць України. Понад 100 об'єктів культурної спадщини мають статус пам'яток національного значення, що створили Одещині імідж одного із найбільш відомих і популярних, через свою самобутність, місць для відвідування туристами і відпочиваючими. 16 вересня 2019 року Центром всесвітньої спадщини ЮНЕСКО офіційно підтверджено включення об'єкта «Тіра – Білгород (Аккерман) – на шляху від Чорного до Балтійського морів» до Попереднього списку ЮНЕСКО.

Зазначимо, що у мерії складають «одеське досье» для ЮНЕСКО. Фахівці досліджують вулиці та пам'ятники історичного центру Одеси, щоб скласти попередній список нових об'єктів світової культурної спадщини ЮНЕСКО. В історико-архітектурному плані міста Одеси уточнюють місце знаходження пам'яток архітектури та позначають вулиці, які мають шанс увійти до списку світової культурної спадщини. Після того, як номінаційне досье затвердять, місто планують відвідати експерти ЮНЕСКО, тут вони проведуть дослідження пам'яток архітектури та локацій, яким нададуть

особливий статус ЮНЕСКО.

Промарковано 306 охоронних зон пам'яток усіх видів та категорій. З них – 44 комплексні охоронні зони, 19 підзон регулювання забудови, 7 підзон охорони ландшафту та 6 охорони археологічного культурного покриття. Зараз все це оформляється до списку для прив'язки до конкретних пам'яток. Здійснюється опис кордонів відповідно до маркування. Зазначимо, ці зони лише внесли до проекту – офіційно поки що їх не існує. Після того, як досьє закінчать, його направлять до Міністерства культури. Там його розгляне науково-методична комісія, можливо, будуть внесені деякі правки. Далі документи будуть надані до міністерства закордонних справ для вивчення комісією з питань ЮНЕСКО [20].

Нагадаємо, центральну частину Одеси було включено до попереднього списку спадщини ЮНЕСКО ще у 2009 році. А саме досьє стали готувати у 2014 році і досі його ще не затвердили. Загалом, до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні віднесено 7 об'єктів, а це 0,6 % від загальної кількості всіх пам'яток світової культурної спадщини.

На тлі повномасштабної війни в Україні, яку було розпочато Російською Федерацією 24 лютого 2022 року, Міністр культури Італії Даріо Франческіні, відвідуючи Одесу, закликав включити її до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Про це він заявив після розмови з мером Одеси Геннадієм Трухановим. «Чудове місто, глибоко пов'язане з Італією протягом всієї його історії, тепер ризикує бути знищеним. Дійте зараз, щоб визнати історичну частину Одеси світовою спадщиною ЮНЕСКО», – написав міністр у Twitter.

Нагадаємо, раніше мер міста просив максимально прискорити процедуру формування заявки в ЮНЕСКО. Історичний центр Одеси вже є у попередньому списку («списку кандидатів») Якщо ж Одесу включать до списку Всесвітньої спадщини, організація зможе надавати охоронні гарантії пам'яткам культури й захистити історичний центр міста від бойових дій.

Наразі Одеса рятує пам'ятки архітектури самостійно – в соцмережах показані світлини, як одесити виклали понад тисячу мішків з піском навколо пам'ятника Дюку де Рішельє, аби вберегти символ міста на Приморському бульварі від руйнувань та біля Одеського театру опери та балету.

Історико-культурний потенціал Одеського регіону може задовольнити всебічні запити вітчизняних і іноземних туристів завдяки численним пам'яткам різних часів. Тут зосереджені пам'ятки епохи палеоліту і неоліту, античної культури, культури скіфів і сарматів, інших стародавніх народів. Одещина пережила період турецького панування, прискорене заселення і бурхливий розвиток економіки і культури протягом ХІХ ст.

Відомо, що в VII–V ст. до нашої ери на Дунаї та Дністрі були закладені і вибудовувалися античні давньогрецькі міста. Це, зокрема, підтверджують розкопки античних міст Тіри і Ніконії, залишки яких сьогодні включені до реєстру видатних пам'яток археології України. В I і III столітті нашої ери південні райони Одещини входили до складу Римської імперії. До теперішнього часу збереглися в Придунав'ї залишки величезної земляної споруди – Троянів вал.

За кількістю об'єктів історико-культурної спадщини, Одеська область посідає друге місце в Україні після Львівської області. Міста Одеса, Ананьєв, Балта, Білгород-Дністровський, Болград, Ізмаїл, Кілія, Вилкове, Кодима, Овідіополь, Рені, смт Велика Михайлівка включені до списку історичних міст України.

Одеса – центральне місто області. Вона розташована на місці стародавнього татарського поселення Хаджибей, яке вперше письмово згадується в 1415 році, хоча перші поселення на місці міста виникли більше 5 тис. років тому. Заснування міста-порту почалося за указом Катерини II в 1794 році. Уже на початку ХІХ ст. Одеський порт вийшов на третє місце після Петербурга і Риги. Численні архітектурні споруди Одеси визнані яскравими прикладами містобудування та культури. Культурні комплекси

будівель і споруд центральної частини міста включені в пам'ятки містобудування і архітектури національного значення.

Найбільш виразним архітектурним ансамблем є Приморський бульвар, де зосереджені найвідоміші архітектурні споруди, побудовані за проектами видатних вітчизняних і зарубіжних архітекторів (будинок графа Завадовського – нині готель «Петербурзька»; будівля Старої біржі – нині центр міської адміністрації; палац генерал-губернатора графа Воронцова, палац Шидловського, готель «Лондонська» і ін.). Окрасою і неперевершеним шедевром архітектури є знамениті Потьомкінські сходи. Князь Воронцов подарував своїй дружині Єлизаветі сходи, що обійшлися йому в 800 тис.рублів. Автором проекту був архітектор Ф. Боффо, який ретельно розробив пропорції споруди, що радує око декількома оптичними ефектами. Спочатку сходи були дерев'яними, потім 200 сходинок виклали із трієстського пісковика. Майже через 100 років його замінили гранітом, а майданчики заасфальтували. Нині споруда складається з 192 сходинок і 10 майданчиків. За радянських часів сходи були перейменовані на честь повстання на броненосці «Потьомкін» в 1905 році, а до революції називалися Рішельєвськими – тому що на початку споруди стоїть пам'ятник герцогу Дюку де Рішельє.

Пам'ятник Дюку, або, вірніше, пам'ятник Арману Емманюелю дю Плессі, герцогу де Рішельє – це ще одна визначна пам'ятка Одеси і перший монумент, відкритий в цьому місті. Він був створений в 1828 році і являє собою бронзову фігуру в повний зріст. Герцог де Рішельє, який став першим градоначальником Одеси, перетворив її на справжню перлину біля моря, створивши тут один з найбільших торгових портів. За часів його керування Одеса почала активно забудовуватися, з'явився перший Одеський оперний театр, друкарня, були відкриті комерційне училище та інститут шляхетних дівчат. Герцог де Рішельє залишався незмінним градоначальником Одеси протягом одинадцяти років. За цей час населення міста досягло 35 тисяч

чоловік. Однак коли у Франції до влади знову прийшли Бурбони, він повернувся на батьківщину, де став прем'єр-міністром. Помер герцог у віці 56 років у Франції. Коли звістка про його смерть досягла Одеси, всі жителі Південної Пальміри були вражені настільки раптовою кончиною найшановнішої в місті людини. І тоді Олександр-Луї Андре де Ланжерон, тодішній градоначальник Одеси і великий друг герцога закликав жителів зібрати пожертви на будівництво пам'ятника. Ескіз пам'ятника розробляв видатний скульптор того часу Іван Мартос, який зобразив герцога в повний зріст, немов він крокує по Одесі. Багато часу минуло з тих пір, багато змінилося в Одесі, проте пам'ятник Дюку до сих пір залишається улюбленим місцем зустрічей для одеситів і візитною карткою міста.

Одним з найкрасивіших споруд світу вважається будівля Одеського Національного академічного театру опери та балету, зведеного за проектом архітекторів Ф.Фельнера і Г.Гельмана. У ньому виступали відомі співаки: Федір Шаляпін, Енріко Карузо, Леонід Собінов, танцювала Айседора Дункан. У 1920 - х роках був заснований Український музично-драматичний театр ім. В. Василька. Російський драматичний театр ім. А. Іванова, що був заснований 1874 року і є найстарішим на півдні України. Тут виступали такі видатні особистості, як Сара Бернар, Елеонора Дузе, а також українські майстри – Панас Саксаганський, Марія Заньковецька, Марко Кропивницький тощо. Наймолодшим з одеських театрів є Академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного, який було переведено до Одеси зі Львова. Також у місті працює «Залізний цирк», що був заснований 1894 року. Особливе місце в культурному житті міста займає філармонія, яка спочатку була біржею. За час існування на сцені філармонії виступали видатні музичні особистості: Володимир Висоцький, Давид Ойстрах, Леонід Утьосов, Дмитро Шостакович).

В Одесі працює близько тридцяти музеїв. Серед найвідоміших: археологічний – найстаріший в Україні; художній – один з найбільш

розвинених художніх музеїв в Україні, що має у своїх фондах майже усі види художнього мистецтва: живопис, скульптуру, декоративне мистецтво, графіку і містить витвори російських та українських майстрів іконопису від XVI ст. до сучасності, нараховуючи понад 10 тисяч оригінальних робіт; музей Західного та Східного мистецтва – один з найкращих в Україні; військово-історичний музей, музей оборони Одеси, історико-краєзнавчий музей, музей морського флоту, музей якорів, музей кіно, футболу.

Також діють декілька будинків-музеїв та музеїв, присвячених особам: Олександра Пушкіна, Костянтина Паустовського, Миколи Реріха, Володимира Філатова. За останні роки до старих музеїв додалися також більш сучасні та цікаві музеї, що також мають попит у жителів міста та туристів: музей нумізматики, музей воскових фігур, музей коньячної справи Шустова тощо.

3.2. Перспективи регіонального розвитку туристичної галузі

Розвиток рекреації та туризму для Одеського регіону є стратегічним видом діяльності. Одеська область має всі передумови для формування сучасних туристичних послуг, збільшення нових туристичних потоків, забезпечення доступності відпочинку для різних верств населення, у тому числі для осіб з обмеженими фізичними можливостями, а інвестиційна політика відіграє вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку економіки регіону та формує механізм залучення як внутрішніх, так і іноземних інвестицій. Крім цього туризм є одним з найбільш вагомих джерел утворення робочих місць.

Культурна свобода окремих людей і громад є ключовою передумовою демократії, культурне розмаїття – засобом та невід’ємною складовою прав людини. Люди мають вибір і можливість споживати доступні культурні послуги, оскільки це впливає на розвиток творчих здібностей населення,

поліпшення умов співіснування та якості життя, розширення економічних можливостей в сфері культури через розвиток культурних та креативних індустрій.

Одеський регіон вирізняється вигідним транспортно-географічним положенням, що зумовило провідну роль транспорту у його розвитку. Швидке, вчасне, надійне і безпечне перевезення вантажів та пасажирів має життєво важливе значення для економічного зростання, саме інфраструктурний розвиток має стати основою переходу до сталого соціально-економічного розвитку Одеської області з урахуванням сучасних підходів до регіональної політики на основі використання можливостей міжнародної торгівлі, транскордонного співробітництва, впровадження сучасних інструментів розумного управління та інноваційного розвитку.

Важливим моментом при дослідженні регіону з точки зору можливості створення на його території туристського кластера, є оцінка туристично-рекреаційного потенціалу і його використання. Для будь-якого виду економічної діяльності існують загальні характерні фактори, які сприяють формуванню та розвитку кластерів, серед яких виділяють як правило такі групи: природно-ресурсний потенціал; економіко-географічне положення; трудові ресурси (кваліфіковані кадри); особистісні стосунки між партнерами кластера; інноваційний прогрес; споживчий попит; внутрішня та зовнішня конкуренція; інвестиції; державна підтримка [10].

Застосування різних методів для дослідження функціонування рекреаційно-туристичного кластера дасть змогу приймати ефективні управлінські рішення щодо забезпечення його розвитку і прибутковості, а також позитивного економічного та соціального впливу на регіон [9].

Оскільки кластер як організаційна форма діяльності суб'єктів підприємництва в Україні досі не зареєстрований, статистичних показників результатів функціонування кластерів фактично немає. Можна погодитися з висновками С.І. Соколенка про те, що в Україні існують всі необхідні

передумови для втілення кластерної моделі розвитку економіки, проте він звертає увагу на низку перешкод на цьому шляху [10].

Реалізація кластерних ініціатив можлива лише за умови активізації державної регіональної політики у сфері кластеризації та створення сприятливого макроекономічного, інформаційного та правового середовища. Необхідно побудувати надійну інформаційну платформу для розвитку кластерів, здійснювати ретельний аналіз та коригування кластерної політики на кожній стадії кластерного процесу, об'єднувати зусилля держави, приватного сектору та громадських організацій щодо сприяння розвитку регіональних та міжрегіональних кластерів в Україні.

Україна має великий потенціал для успішного просування кластерної моделі в туристично-рекреаційній сфері, проте для цього необхідно здійснити такі заходи:

- забезпечити розвиток державно-приватного партнерства в формуванні інноваційних кластерів;
- провести реформу управління з метою зменшення бюрократії, створення якісного механізму боротьби з корупцією;
- забезпечити розвиток навчання в напрямку підготовки кадрів для роботи в нових системах та перепідготовки кадрів вищої, середньої та низького рівнів;
- в максимально короткі терміни розробити і забезпечити реалізацію національної стратегії та програми підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів на основі формування та розвитку інноваційних та туристично-рекреаційних кластерів;
- забезпечити законодавчу діяльність з формування сприятливої для розвитку підприємництва ділового навколишнього середовища з акцентом на співпрацю влади, бізнесу, науки та громадських організацій в інноваційних та туристичних структурах;
- провести фундаментальні дослідження з метою визначення

пріоритетів у формуванні національних і регіональних інноваційних та туристичних кластерів;

- створити Національні та регіональні ради конкурентоспроможності для координації діяльності національних та регіональних кластерів;

- необхідно більш активно використовувати донорів Міжнародної організації ООН, ЮНІДО, ЮНЕСКО і системи європейського союзу, а також національні організації;

- необхідно підтримувати розвиток в областях України створення асоціацій підприємців, націлених на об'єднання зусиль технологічного та інтелектуального потенціалу на основі кластерної моделі.

В Одеській області наприкінці 1990 року було проведено дослідження можливостей формування кластерів в депресивних районах області, що спричинило за собою розвиток кластерів агро-промислового комплексу та рекреаційного туризму. За підтримки місцевих ентузіастів, в районі Ізмаїл–Рені за підтримки молдовської та румунської сторін сформувалися логістичний та туристично-рекреаційний кластер. Також є інформація про формування кластерів сільського зеленого туризму у Придунав'ї. Асоціація фермерів «Придунав'я» запрошує до унікальних куточків природи Ізмаїльського району Одеської області, відвідати біосферний заповідник, систему озер, познайомитися з неповторною культурою і звичаями багатьох націй, які тут проживають [10].

Ініціаторами формування кластеру органічного землеробства і зеленого туризму стали громадські фермерські екологічні організації «Мама–86–Татарбунари» і «Відродження», метою яких є координація і синхронізація всіх етапів органічного виробництва, переробки, зберігання, транспортування і реалізації органічної продукції, підвищення її якості і стандартності, зниження непродуктивних і транспортних видатків, покращення використання трудових ресурсів, сировини і запасів виробництва.

Важливим напрямком нового кластеру є також спільний маркетинг і

формування місцевого ринку органічних продуктів та розвиток можливостей їх експорту. баштанництво. Тут добре розвинуте птахівництво, свинарство і рибне господарство. Ще однією важливою ланкою комплексу є курортно-рекреаційне господарство, чому сприяють місцеві лікувальні грязі, мінеральні води та чудові пляжі. Регіон приваблює іноземних туристів численними пам'ятками історії, архітектури, археології, екзотичними природними об'єктами. Розвиток в Придунав'ї органічного землеробства не тільки посилить привабливість курортно-рекреаційного комплексу, а і збільшить експортні поставки, враховуючи унікальні транспортні можливості регіону. Фермери Придунав'я та їх ділові асоціації, відчуваючи зростання попиту на продукцію органічного землеробства, висловлюють своє бажання об'єднатись з метою індустріалізації в регіоні системи органічного землеробства, використання для цього нових видів обладнання, новітніх технологій і адекватних організаційно-економічних форм виробництва.

В Одеській області діє Регіональний центр кластеризації економіки, який сприяє підприємствам області у створенні мережевих виробничих структур (кластерів). Координатором Центру є Дочірнє Підприємство «Агентство регіонального розвитку».

Згідно внесених змін до Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності їх реалізації, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 року №959, передбачено застосування підходів смарт-спеціалізації до підготовки регіональної стратегії розвитку [17]. Основний принцип смарт-спеціалізації полягає у фокусуванні знань та їх поєднанні з обмеженою кількістю пріоритетних видів економічної діяльності для того, щоб регіони стали конкурентоспроможними в світовій економіці [18].

Модель «розумних» туристичних дестинацій (Smart Tourist Destination) на регіональному та місцевому рівнях є новою моделлю територіального

розвитку, управління та маркетингу туристичних дестинацій з метою повноцінного задоволення потреб сучасних туристів. Крім цифрової інфраструктури та моделі «розумних» туристичних дестинацій, іншими важливими ініціативами щодо цифровізації туризму є створення веб-сайтів туристичних дестинацій з локалізованим під потреби туристів контентом; збір та аналіз статистики в режимі реального часу за допомогою технологій Інтернету речей, великих та відкритих даних; створення віртуальних турів, 3D-моделювання, облаштування веб-камерами туристичних об'єктів, впровадження QR-кодів, RFID-міток, системи безготівкових розрахунків; впровадження програм лояльності та електронних карток туриста; створення туристичних мобільних додатків (з картами маршрутів, аудіогідами, геолокацією); електронні квитки на туристичних об'єктах і в закладах дозвілля; цифровізація музеїв (електронні різномовні каталоги, віртуальної та доповненої реальностей, аудіогіди та електронні гіди).

З посиленням процесу децентралізації в Україні активно впроваджуються концепції смарт-сіті («розумних» міст). Концепція смарт-сіті є моделлю міста з використанням цифрових технологій для розв'язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян.

Найважливішими питаннями щодо розвитку концепції смарт-сіті в є модернізація інфраструктури міст та впровадження ефективного ресурсного менеджменту (з використанням Інтернету засобів, «зелених» технологій, «розумних мереж»); трансформація системи міського управління на основі інтеграції систем та даних; необхідність визначення економічних моделей розвитку міст з урахуванням не тільки природного, промислового, а і людського потенціалу (міста як центри інновацій та розвитку людського потенціалу).

Задля урахування накреслених планів розвитку туристичної галузі, необхідно провести ґрунтовний стратегічний аналіз діяльності й наявних

ресурсів та оцінити зовнішні чинники, які можуть мати вплив на плановані заходи.

Оцінку поточної й майбутньої перспективи регіонального розвитку туристичної галузі можна здійснити за допомогою SWOT-аналізу. Цей метод полягає у нотуванні всіх сильних і слабких сторін туристичної діяльності та визначенні шансів і загроз в його розвитку.

Аналіз сильних і слабких сторін туристичної діяльності має на меті визначити його позицію на конкурентному ринку. Він дає можливість ідентифікувати основні переваги, а також виявляє його можливі недоліки, які можуть становити загрозу розвитку і бути слабким місцем щодо конкурентноспроможності. У результаті виявлення сильних і слабких сторін регіонального розвитку туризму в Одеському області ми отримаємо відповіді на те, що потрібно зробити, аби вдосконалити рекреаційно-туристичну галузь, використовуючи її переваги; як усунути слабкі місця або зменшити силу їхнього впливу.

Треба зазначити, що можливості (шанси) і загрози стосуються зовнішніх чинників. До них, зокрема, відносяться:

- суспільні та політичні чинники;
- інвестиційна діяльність, інфляція, державна підтримка;
- попит, пропозиція, конкуренція, ціни, доходи.

Аналіз можливостей і загроз має спонукати до стратегічного мислення, виваженості, обґрунтованості висунутих намірів, що в основному залежить від інтуїції та досвіду аналітика. Знання можливостей і загроз дає можливість здійснювати дії, які мають на меті використати перші й протидіяти другим. Протиставлення можливостей і загроз сильним й слабким сторонам визначає його стратегічну позицію, а також може бути джерелом виникнення нестандартних стратегічних намірів.

Таблиця 3.1 – SWOT–аналіз розвитку туристичної галузі в Одеському регіоні

Сильні сторони (внутрішні чинники)	Слабкі сторони (внутрішні чинники)
<p>1. Вигідне економіко-географічне положення. Одеська область – приморський і прикордонний регіон України, розташований на крайньому південному заході країни. По території області проходять державні кордони України з Румунією і Молдовою.</p> <p>2. Достатньо розвинута та розгалужена інфраструктура, з високою пропускнуною спроможністю, наявність засобів для перевезення великогабаритних і масових вантажів.</p> <p>3. Високий рекреаційно-туристичний потенціал регіону, обумовлений унікальними природно-кліматичними умовами та особливістю економіко-географічного розташування області. Території Одеської області, в залежності від наявних на них природних лікувальних ресурсів, можна поділити на: - <i>забезпечені</i> природними лікувальними ресурсами та інфраструктурою необхідною для розвитку санаторно-курортної сфери: курорти Куяльник, Затока, Сергіївка;</p>	<p>1. Незадовільний екологічний стан навколишнього природного середовища, обумовлений забрудненням узбережжя Чорного моря, лиманів та річок. Наявність несанкціонованих звалищ та недостатньо ефективна робота відповідних служб за доглядом територій (доволі часто прибиранням займаються волонтери, або громадські організації та рухи природоохоронного спрямування).</p> <p>2. Занепад морського та річкового круїзного туризму. Зокрема, приведення до руйнування та недієздатності причалів на відомих пляжах міста – Золотий Берег, Чорноморка, Ланжерон тощо.</p> <p>3. Руйнування та банкрутство санаторно-курортних закладів, зменшення існуючої бази закладів відповідного спрямування.</p> <p>4. Незадовільна туристична та загальна інфраструктура Одеського регіону. Також велика протяжність області зумовлює недостатній розвиток туристичних дестинацій регіону. С півночі на південь області відсутні або знаходяться</p>

- *перспективні* для розвитку рекреаційної та санаторно-курортної сфери: Тилігульська площа (с. Пшеняново), Куяльницька площа (с. Ільїнка), Санжейківська та Кароліно-Бугазька площі (м. Чорноморськ), Будацька та Бурнасько-Будацька площі (с. Лебедівка), Сасиксько-Шаганська площа (озера Шагани і Сасик), Придунайська площа;

- *можливо перспективні* для розвитку курортно-рекреаційної сфери: Дністровська площа (с. Миколаївка до с. Роксолани), Китайська, Колабухська та Ялпугська площі. В Одеській області налічується 321 санаторно-курортний та оздоровчий заклад, які можуть прийняти понад 40 000 туристів та 317 дитячих закладів оздоровлення і відпочинку [17,21].

Одеській області може рівною мірою розвиватися туризм та відпочинок і санаторно-курортна галузь.

4. Розвинута мережа

природоохоронних територій.

Природно-заповідний фонд Одеської області представлений 125 територіями та об'єктами (з них 18 – загальнодержавного значення, 107 – місцевого) – Дунайський біосферний заповідник, Дунайські і Дністровські плавні, ландшафтний парк «Тилігульський», ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова,

віддалено від автомобільних шляхів туристичні локації, які можна відвідати на шляху від однієї крайньої точки до іншої, або від міста Одеса в тому чи іншому напрямку.

5. Наявність «тенізації» туристичної галузі і як результат – недостатній обсяг фінансових ресурсів у місцевому бюджеті для інвестування у структурну перебудову та модернізацію регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

6. Незадовільний стан відомих музеїв, пам'яток архітектури, необхідність ремонту і реконструкції центральної частини міста.

7. Зменшення частки іноземного туристичного потоку і скорочення тривалості перебування іноземних туристів в Одеському регіоні.

8. Невідповідність ціни та якості послуг, які надаються підприємствами індустрії туризму. В деяких випадках ціни значно завищені у порівнянні із закордонними аналогічними закладами, а сервіс не відповідає заявленому.

9. Недостатність кваліфікованих кадрів та низький рівень екологічної освіти та культури

22 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо.

5. Інвестиційна привабливість регіону. Одеська область – один з найперспективніших регіонів півдня України, що володіє високим потенціалом для розвитку більшості галузей промисловості та якісним рівнем підготовки трудових ресурсів. Відмінними особливостями регіону є розвинена транспортна інфраструктура; широкі транзитні можливості; високий потенціал індустріального сектора; розвинений аграрний сектор; перспективний туристичний комплекс; значний науково-освітній потенціал.

6. Значний культурний потенціал. В області діє 25 установ обласного підпорядкування: 6 театральновидовищних закладів, 3 обласні бібліотеки, 5 центрів національних культур, 7 музеїв, 3 навчальні заклади культури і мистецтв, а також 6 закладів національного значення [21].

На території м. Одеса та Одеської області розташовані більше 4500 пам'яток культурної спадщини, які презентують період від античності до ХХ ст.

Найбільшою є концентрація архітектурних пам'яток в центральній частині Одеси, де розташовані такі визначні пам'ятки як Одеський національний

населення, особливо в сільській місцевості. Обумовлена зростанням трудової міграції, втратою трудових ресурсів, низкою заробітною платою та відсутністю соціальних гарантій. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є освіта людей в області навколишнього середовища, екологічне виховання всього населення, а особливо підростаючого покоління.

академічний театропери та балету, Потьомкінські сходи, ансамбль Приморського бульвару, Воронцовський та Шахський палаци, палаци Абаза та Гагаріних, які одночасно є популярними туристичними об'єктами.

Найбільш визначною архітектурною пам'яткою на території області є комплекс Акерманської фортеці (XIV-XVI ст.) в м. Білгород-Дністровський. Не менш цікавими є й культові споруди-пам'ятки такі як Мала мечеть в Ізмаїлі, унікальні для південної України дерев'яні храми в Балтському та Кодимському районі, середньовічні Вірменська та Грецька церкви в Білгород-Дністровському та Миколаївська церква в Кілії.

В області реалізуються великі мистецькі проекти, які стали вже традиційними, зокрема, Юморина, Одеський Міжнародний кінофестиваль; Міжнародний книжковий фестиваль «Зелена хвиля»; мистецький марафон «Ніч в філармонії»; міжнародний джазовий фестиваль «OdessaJazzFest» тощо.

7. Великий спектр різноманітних видів туризму, зокрема, пляжного, оздоровчого, винно-гастрономічного, спортивного, культурно-пізнавального, екологічного, етнографічного, який зможе задовольнити будь якого туриста різних соціальних груп.

Можливості (зовнішні чинники)	Загрози (зовнішні чинники)
<p>1. Розширення перспектив виходу на міжнародні ринки, пов'язане, перш за все, з потенційною можливістю отримання статусу кандидата у Європейський Союз.</p> <p>2. Підвищення конкурентоздатності за рахунок обміну досвідом в сфері надання послуг і створення якісного туристичного продукту.</p> <p>3. Підвищення інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичної сфери за рахунок попиту на різні види рекреаційної та туристичної діяльності, формування туристичних кластерів.</p> <p>4. Залучення Одеського регіону у проведенні культурно-мистецьких та спортивних заходів європейського та світового рівнів. Зокрема, можливість Одеси стати місцем проведення конкурсу «Євробачення-2023».</p> <p>5. Модернізація та реконструкція основних фондів туристичної галузі.</p> <p>6. Включення центральної частини міста Одеси до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.</p> <p>7. Наближення до європейських та світових стандартів рекреаційно-туристичної сфери та підвищення</p>	<p>1. Бойові дії в Україні, пов'язані із війною і постійною потенційною загрозою руйнування регіону, як ключового геополітичного вузла держави.</p> <p>2. Карантинні обмеження, які відійшли на другий план, але не зникли, пов'язані із пандемією COVID-19.</p> <p>3. Незадовільна екологічна ситуація в регіоні, пов'язана із забрудненням повітряного басейну за рахунок, перш за все, великої кількості автотранспортних засобів та їх нерегульованими потоками через відсутність ефективної транспортної мережі в місті, поганим станом автошляхів та якістю пального; проблема з питною водою; розміщенням та утилізацією твердих побутових відходів тощо.</p> <p>4. Висока конкуренція з аналогічними закордонними підприємствами туристичної сфери в наслідок пропозицій більш якісного сервісу при однаковій вартості пропонованого туристичного продукту.</p> <p>5. Нестабільна світова фінансова ситуація.</p>

<p>відповідальності за стан довкілля та раціональне природокористування, що базується на засадах сталого розвитку.</p>	<p>6. Корупційні загрози.</p> <p>7. Недостатня підтримка з боку держави в підтримці галузі, стимулювання регіонального розвитку, інформаційному забезпеченні та наданню пільг.</p>
--	--

Аналіз перспектив регіонального розвитку туристичної галузі показує, що Одеська область має дуже великі шанси для подальшого розвитку. Регіон насичений значним спектром пропонованих послуг, великою кількістю атракцій різного спрямування, які б могли задовольнити будь якого туриста різних соціальних груп і має всі ознаки своєї орієнтації як на внутрішній, так і на зовнішній ринок. Маючи високий природно-ресурсний потенціал і вигідне соціально-географічне положення, наявність значної кількості дестинацій – все це є об'єктивною передумовою для створення дійсно конкурентоспроможної, інвестиційно привабливої туристичної галузі Причорноморського регіону України.

Безумовно, розвиток туристичної галузі вимагає значних капіталовкладень і мова йде не тільки про підтримку його розвитку на регіональному рівні, потрібен системний стратегічний підхід в сфері управління та підтримки з боку держави. Це і реалізація Державної Стратегії регіонального розвитку, удосконалення нормативної бази в рекреаційно-туристичній сфері, так і розвиток туристичних дестинацій і формування рекреаційно-туристичних кластерів, з урахуванням особливостей, які притаманні даній території, виступають своєрідною «візитівкою» регіону і тим самим приваблюють туристів. Це має приносити реальні доходи до регіонального бюджету та залучає інші суміжні галузі господарства працювати на державу і розбудовувати її.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження за темою кваліфікаційної роботи бакалавра свідчить про те, що розвиток рекреації та туризму в Одеському регіоні є стратегічним видом діяльності. Відомим фактом є те, що Одеська область володіє всіма передумовами задля формування конкурентоспроможної, інвестиційно привабливої туристичної галузі, що може забезпечити збільшення нових туристичних потоків, та спроможна відповідати європейським та світовим стандартам в сфері надання рекреаційно-туристичних послуг.

До основних отриманих результатів проведених досліджень слід віднести наступні:

1. Вивчення факторів розвитку туристичної галузі дозволили визначити чинники розвитку туризму, що впливають на туристичну привабливість регіону та дослідити рекреаційно-туристичні дестинації, зокрема, в Одеському регіоні. Показано, що головним критерієм виділення рекреаційних зон виступають рекреаційні функції – види рекреаційно-туристичної діяльності, характерні для даної території. Виходячи з певних ознак, Одеська область поділяється на Приміську, Приморську, Центральностепову та Лісостепову рекреаційні зони. Кожна зона характеризується певним набором атракцій, які б могли задовольнити сподівання туриста.

2. В ході дослідження визначено, що Україна має великий потенціал для успішного просування кластерної моделі в туристично-рекреаційній сфері, особливо це стосується Одеського регіону, який має досить значний ряд переваг у порівнянні із іншими регіонами країни. Насамперед, це вигідне економіко-географічне положення, а також великий рекреаційний природно-ресурсний потенціал, обумовлений наявністю сприятливого клімату та цілющих властивостей джерел мінеральних вод, лікувальних грязей, ропи

лиманів та озер, унікальних природних комплексів тощо. Також слід зазначити, що Одеська область є найбільшою за площею в Україні та має певні переваги в історико-культурному аспекті.

3. Вагомим чинником у формуванні сприятливого іміджу с точки зору привабливості території є стан навколишнього середовища. Не врахування екологічної ситуації в регіоні також може суттєво вплинути на розвиток туристичної галузі, що може призвести до відчутних економічних втрат та зниження конкурентоздатності території на ринку туристичних послуг. В даному випадку стратегічним вектором розвитку туристичної галузі має стати орієнтація на засади сталого розвитку територій, при якому має зберігатись соціо-еколого-економічна рівновага.

4. Проведений аналіз сильних і слабких сторін, шансів та загроз в туристичній галузі Одеського регіону за допомогою SWOT–аналізу дозволив визначити основні переваги і недоліки, які потенційно становлять загрозу його подальшого розвитку. Це дозволило нами отримати відповіді на те, які заходи потрібно запровадити задля вдосконалення рекреаційно-туристичної галузі, використовуючи її переваги та як усунути слабкі місця або зменшити силу їхнього впливу.

5. Враховуючи отримані результати проведених досліджень, хочемо зазначити про перспективи їх подальшого продовження, оскільки, наразі, туристична галузь стикнулася із новими викликами, які вона зазнає і, можливо, в найближчому часі ще буде зазнавати та долати. Це вимагає ґрунтовного наукового підходу до вирішення нагальних проблем та формування нових стратегічних заходів щодо підвищення якості функціонування рекреаційно-туристичної галузі як на рівні держави, так і в регіональному вимірі.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Редько В.Є. Посібник до самостійного вивчення дисципліни «Основи туризмознавства» / В.Є. Редько. Дніпропетровськ: Біла К.О., 2014. 63 с.
2. Організація туризму: підручник / І.М. Писаревський, С.О. Погасій, М.М. Покоłodна та ін.; за ред. І.М. Писаревського. Х.: ХНАМГ, 2008. 541 с.
3. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. К.: КНТЕУ, 2009. 463с.
4. Кузик С.П. Географія туризму: навчальний посібник / С.П. Кузик. К.:Знання, 2011. 271.
5. Закон України «Про туризм» від 8 листопада 2003 року №1282-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія и методика АНАЛІЗУ, термінологія, районування: монографія. О.О.Бейдік. К. Видавничо-Поліграфічний центр Київський університет, 2017. 395 с.
7. Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 року № 2026. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.zakon.rada.gov.ua>.
8. Портер М. Конкурентное преимущество наций: пер. с англ. Москва: Изд. дом «Вильямс», 2005. 608 с.
9. Гоблик В. В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі (на прикладі Закарпатської області). Автореф. дис канд. екон. наук. Ужгород, 2009. 24 с.
10. Опорний конспект лекцій навчальної дисципліни «Туристичні дестинації», Житомир, 2019. 76 с.
URL: <https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=26308> (дата звернення: 19.05.2022).
11. Ніколаєва О.І. Рекреаційний господарський комплекс Одеського регіону. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Харків, 2018. 187 с.

12. Leiper N. Tourism Management. 3d ed. Sidney: Pearson Education Australia, 2004. 326 p.
13. Топчієв О.Г., Яворська В. В., Ніколаєва О. І. Географічні складові предметної області рекреаційно-туристичної діяльності. Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки. Одеса, 2016. Том 21. Вип. 2(29). С. 171–185.
14. Семенов В.Ф., Герасименко В.Г., Горбань Г.П., Богадьорова Л.М. Управління регіональним розвитком туризму. Навчальний посібник. Одеса: Одеський державний економічний університет, 2011. 225 с.
15. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2020 році. Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. Одеса, 2021. 224 с.
16. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посіб. ОНУ ім. І. І. Мечникова. під ред. О. Г. Топчієва. Одеса: Астропринт, 2012. 336 с.
17. Стратегія розвитку Одеської області на період 2021–2027 рр. Рішення сесії обласної ради від 03.03.2020 №1228-VII.
18. Державна Стратегія регіонального розвитку на період 2021–2027рр. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року, №695.
19. Ніколаєва О. І. Форми територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності у регіоні. Journal of Education, Health and Sport. Vol 5. №3. 2015. P. 593-600.
20. URL: <https://usionline.com/v-mjerii-sostavlajut-odesskoe-dose-dlja-junesko-foto/>
21. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 25.05.2022).